

278.628

1.6
2

1.60
M 3863/4
278628

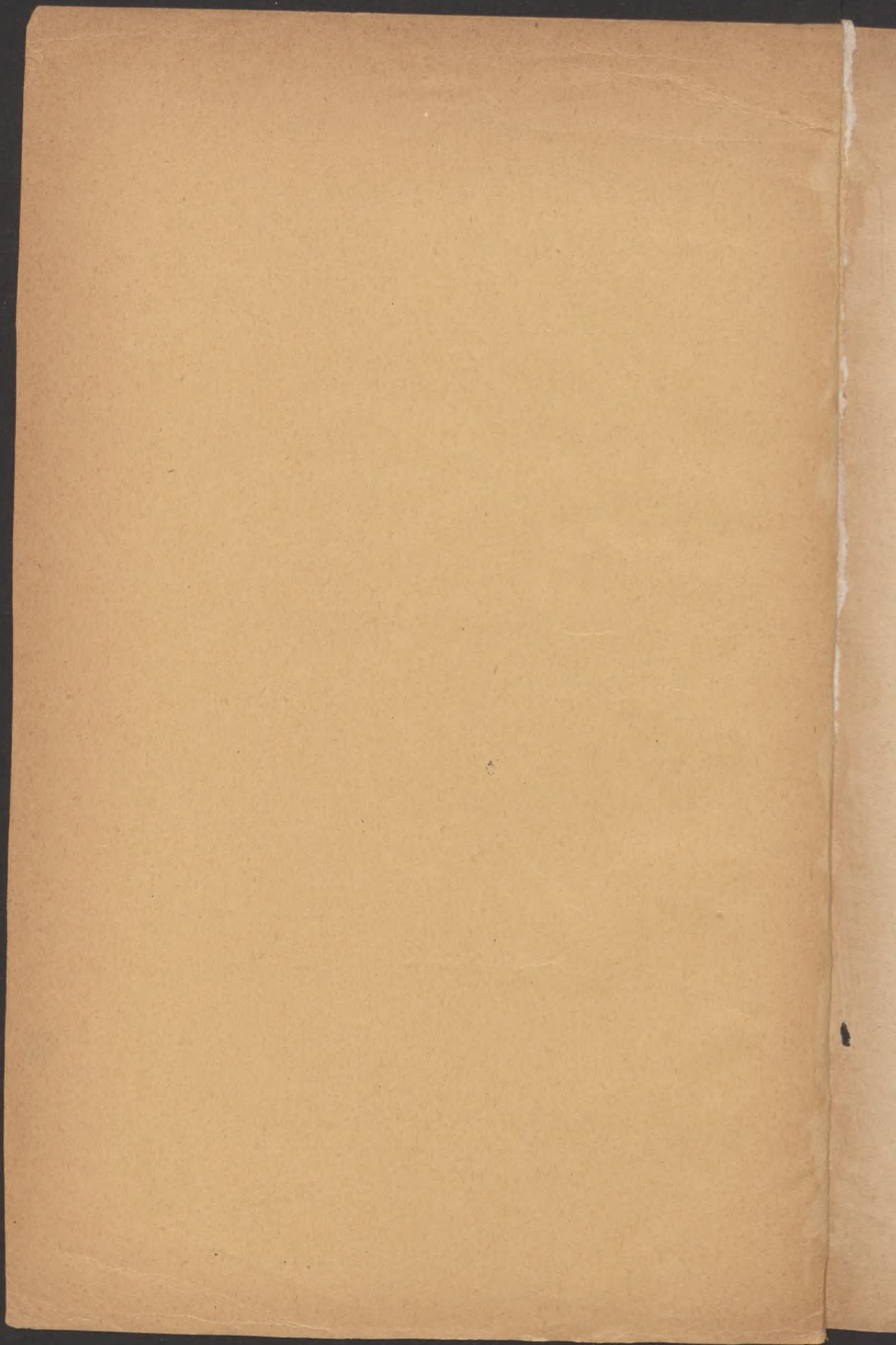
201

VÁMPOLITIKA

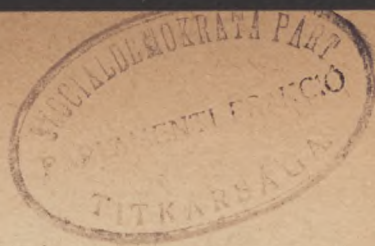

IRTA
HELLER FARKAS
műegyetemi ny. r. tanár

BUDAPEST, 1922.
NÉMETH JÓZSEF KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
I., HORTHY MIKLÓS-UT 15.

uh 3863/4

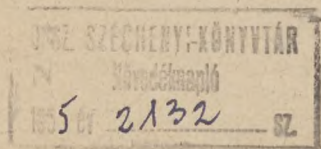

VÁMPOLITIKA

IRTA
HELLER FARKAS
műegyetemi ny. r. tanár

BUDAPEST, 1922.
NEMETH JÓZSEF KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
I., HORTHY MIKLÓS-UT 15.

278628

ELŐSZÓ.

Az az érdeklődés, melylyel a magyar olvasó közönség a „Közgazdasági politika“ című munkám első kiadásának néhány külön is kiadott fejezetét fogadta, arra indított, hogy most, midőn e munka második kiadását rendezem sajtó alá, egy új fejezetet tegyek közönségünknek külön füzetben is hozzáférhetővé.

Ezt annál is inkább indokoltnak kellett látnom, mert a gazdasági élet nyugodtabb mederbe terelődésével a vámpolitika ismét a legfontosabb közgazdasági kérdések közé kerül. Méltán várható tehát, hogy a háború alatt és után irányában ellanyhult érdeklődés ismét felébred.

Magyarország most önállóan fogja e téren is ügyeit intézhetni. Ez azonban a szélesebb körű közönségnek is a vámpolitika alapkérdései és eszközei iránti tájékozódását kívánja meg, ha nem akar a közönség e téren ellenőrző szerepéről lemondani. Elsősorban a nemzetközi kereskedelem alaptényeinek ismerete szükséges ahhoz, hogy önálló ítéletre tehessünk szert e kérdésekben. A jelen füzet a legnagyobb súlyt éppen a vámpolitika elméleti alapjaira helyezi, de e mellett a vámpolitika eszközeit és történetét is röviden összefoglalja.

Budapest, 1922. november 11.

Heller Farkas.

TARTALOMJEGYZÉK.

1. A nemzetközi verseny	1
2. A nemzetközi munkamegosztás alapjai	4
3. A termelési fölények	7
4. A nemzetközi munkamegosztás hátrányai	11
5. Külföldi verseny hatása a belföldi termelésre	13
6. A vámpolitika céljának kitűzése	17
7. A vámpolitika eszközei	20
8. A vámok hatása az árakra	29
9. A vámok hatása a termelésre és a fogyasztásra, valamint a jövedelemeloszlásra	32
10. A jutalmak és egyéb vámpolitikai eszközök hatása	38
11. A vámtarifa rendszerek és a kereskedelmi szerződések	40
12. A vámpolitika fejlődése	46
13. A nagy vámterületek és a vámegyesülés	51
14. A vámok összhatása a közgazdaságra	54

1. *A nemzetközi verseny.*

Amidőn a középkor particularismusa a mai nemzetek kialakulásának adott teret, a gazdasági életbe egy új tényező vonúlt be: a nemzeti tényező. A politikailag egységes nemzetek gazdasági egységeknél kezdenek mutatkozni. Ennek felismerése és megértése éppen a mercantilismus fő érdeme. Ez időponttól kezdődik a nemzetek öntudatos és politikailag is támogatott versengése gazdasági téren. Az előbbi politikai versengés tere mintegy kibővül és átlép a gazdasági élet területére is. Felismerik a mercantilisták, hogy a politikai hatalomnak a gazdasági erő mily fontos támogatója és hogy a nemzetek gazdasági megerősítése politikai megerősítésük feltétele.

A gazdasági színezetű politikai küzdelem az újonnan felfedezett gazdag nyersanyag területekért, a gyarmatokért folyik legelőször. A portugálok, majd a spanyolok nagy kiterjedésű és gazdag gyarmatokhoz jutnak, melyek gazdasági erejüket és politikai befolyásukat egyaránt növelik. Ezzel megkezdődik a *gyarmati politika* és a világ nyersanyag területein való osztozás. Portugália és Spanyolország után Hollandia, majd pedig Anglia lépnek fel nagy erővel e téren. A gyarmatosítás elsősorban kereskedelmi verseny, amely a hatalmas nyersanyagterületek biztosításán kívül a nemzetközi közvetítő kereskedelem kézbekerítésére irányul.

Anglia is e téren aratja első sikereit. A XVIII. század végén beköszöntött nagy fölfedezések Angliát azonban csakhamar más térre terelik. Már a mercantilista politika Franciaországban és Angliában megvetette az ipari fejlődés alapjait. Ez az ipar azonban Franciaországban inkább műipar, Angliában pedig kézműipar volt. Az első sorban a textilipar körébe vágó találmányok, Anglia vas- és szénbősége és ezektől támogatva a gépipar terére lépése, kifejlesztették Angliában a modern nagyipart és Angliát ezáltal a világ első ipari államává tették. Anglia capitalisticus ipara a vasipar, továbbá a szövő-fonóipar gyártmányainak tömegszerű előállítására irányult és Angliát nagy mértékben az ipari kivitel terére utalta, amely már most tengeri kereskedelme mellett gazdagságának fő-

forrása lett. E forrás bőségesen folyt, mert Anglia a világkereskedelem és a nagyipar terén úgyszólván versenytárs nélkül állott.

Ezt az Angliára nézve idyllikus állapotot elsősorban Németország ipari fejlődése zavarta meg. A mult század negyvenes éveiben kezdődik Németország ipari fejlődése, mely a német birodalom egyesítésével hatalmas lendületet vesz. A rajnai területeken erős vasipar kezd fejlődni, míg különösen Szászországban a szövő-fonóipar indul hirtelen fejlődésnek. A német ipar is capitalisticus alapon rendezkedik be, hatalmas fölöslegeket termel és szintén a világpiacra igyekszik termékeivel. Anglia egyszerre azon veszi magát észre, hogy a német versenynyel nemcsak a világpiacon kell megküzdenie, hanem hogy saját országában is nagy mennyiségben fogyasztják a német ipar cikkei. 1882-ben *William* tollából származó „Made in Germany” című munka lár-mázza fel az angol közvéleményt ama hitéből, hogy Anglia még mindig versenytárs nélkül áll. A világnak iparcikkekkel való ellátásában Angliának már most Németországgal kell osztozkodnia és Németország csakhamar világkereskedelmi ambíciókkal lép fel.

A küzdőtéren csakhamar új hatalmasság jelenik meg. Ez Angliának azelőtti gyarmata, az Északamerikai Egyesült Államok. Miután függetlenségüket kiküzdötték és a consolidatió első korszakán keresztül mentek, elsősorban óriási és termékeny földterületeik kihasználásához láttak. A gabonával bevetett területük 1871-ben még csak 64·6 millió acres volt, míg a mult század kilencvenes éveiben 152 millió acrest tett ki. Buzatermésük ez idő alatt 220 millió bushelről 500 millióra, tengeritemésük pedig 850 millió bushelről 2000 millió bushelre növekedett. A mult század 70-es éveinek végén már óriási gabonamennyiségekkel jelennek meg az európai piacon, és e mennyiségek az előbbi adatokból érthető módon folytonosan növekszenek. 1870-ben az Egyesült Államok körülbelül 26½ millió bushel búzát exportálnak, míg 1890-ben már majdnem 100 millióra rug buzakivitelük. Közben megjelenik az európai piacon az argentiniai buza, melynek kivitele 1881—1885. években 637.000 q, 1890-ben pedig már majdnem 10,000.000 q. E hirtelen nekilendülő gabonakivitel óriási hatással volt az európai piacra. Az új területek alacsony termelési költsége és a rendkívül alászállott szállítási díjtételek oly olcsón engedik az európai piacon kínálni az amerikai búzát, hogy az óriási ársülyedés elmaradhatlan. *Conrad* számítása szerint az 1847—1870-iki hamburgi buzaárakat 100-al egyenlősitve, 1871—

1880-ban a hamburgi buzaár 104·4, 1901—1905-iki buzaár pedig 60·5. Az 1848—1870-iki korszak árpaárát 100-al egyenlősítve Hamburgban 1871—1880-ban 127·8, 1896—1900-ban pedig 56·1 volt az árpaár. A budapesti tőzsde is megérezte ezt az erős ársúlyedést, mert az 1872—1876-iki átlagban 24·74 korona buzaár 1892—1896-ban 15·31 koronára esett le. Ez óriási ársúlyedésnek az *európai mezőgazdaság válsága* volt a következménye, mert az európai termelők nagy része magasabb termelési költségekkel dolgozott, mint az amerikai ültetvényesek.

Csakhamar azonban Amerika egy másik oldalról is hatalmas versenytárrá lett. Hatalmas ipart kezdett fejleszteni, amely nagy méreteinél, Amerika nagy nyersanyagbőségénél és elsőrendű technikai felszerelésénél fogva egyes tereken hatalmas versenyt támasztott az európai iparnak. Kitűnik ez abból, hogy amíg az Egyesült-Államok kivitelének 68·3%-a esett 1860-ban a nyersanyagokra, addig 1900-ban már csak 23·2% volt a nyersanyagkivitel, mivel szemben 1860-tól 1900-ig a félégyártmányok kivitele 3·9%-ról 11·1%-ra, a gyártmányok kivitele pedig 11·3%-ról 24·2%-ra, sőt 1910-ben már 29·1%-ra emelkedett. A gyapotárúk termelése 1850-ben 62 millió dollár, 1900-ban 333 millió dollár, míg ugyanebben az időben a gyapjúárúk termelése 49 millió dollárról 207 millió, a selyemárúk termelése pedig 1·8 millió dollárról 180 millió dollárra emelkedett.)* Amerika tehát, amely azelőtt óriási mennyiségű nyersanyaggal látta el Európát, most félégyártmányokkal és leginkább készgyártmányokkal árasztja el azt.

Németország és az Egyesült Államok óriási ipari fejlődését elsősorban Anglia érezte meg. Míg a nyersvas termelés 1887—1912-ig az Egyesült Államokban 363·2%-al, Németországban 343·6%-al emelkedett, addig Anglia és Írország termelése csak 17·5%-nyi emelkedést mutat. Az acéltermelés az Egyesült Államokban 835·5%-al Németországban 1377·9%-al emelkedett ugyanez idő alatt, míg Angliában az emelkedés ez idő alatt csupán 105·3%. Németország 1873-tól 1895-ig az Egyesült-Államokkal való forgalmát 128%-al, Dél-Amerikával való forgalmát 480%-al, Ausztráliával való forgalmát 475%-al, Indiával való forgalmát pedig 480%-al fejlesztette. Nyilvánvaló, hogy ez fontos angol piacokra való beférkőzését jelentette. De Németország viszont erősen meg-

*) The World's Commerce and American Industries. Published by the Philadelphia Commercial Muzeum 1903. (Idézve: Schüller: Schutz Zoll und Freihandel. Wien. 1905. I. 32. old.)

érezte az amerikai versenyt, mely saját hazájában is szorongatta egyes cikkekben.

E tények következtében egészen új helyzet állott elő. Éles küzdelem fejlődött ki mezőgazdasági és ipari téren egyaránt. Az egyik ország termelése hatalmas föllendülésével erős befolyást nyert a többi országok termelésére a nemzetközi forgalom folytán, úgy, hogy többé nem csupán a hazai termelési tényezők, hanem más országok termelési tényezői is döntenek el azt, hogy mit állíthatnak elő az egyes nemzetgazdaságok. Ebből nagy kérdés származik. *Köszönősen tűrje-e a nemzetgazdaság azt, miként támadják meg és módosítják termelési feltételeit idegen országok termelési viszonyai, avagy igyekezzék-e az idegen tényezőkkel szemben védekezni?* E problema a világforgalom megsűrűsödött viszonylatai alapján veti fel a már a mercantilismustól felismert kérdést, de kevésbbé a kivitelre, mint inkább, a belföldi termelő erők kifejlesztésére való tekintettel.

Ahhoz, hogy e kérdést tudományos alapon megközelíthesük, elsősorban a nemzetközi forgalom alapfeltételeibe kell behatolnunk és a nemzetközi csere alapjait felderítenünk.

2. *A nemzetközi munkamegosztás alapjai.*

A dolgok lényegének megértésére vezető legbiztosabb út az egyszerű feltételek között végbemenő jelenségek vizsgálása. A valóságban két nemzetgazdaság termelési feltételeinek egymáshoz való viszonya igen különbözően alakul. Az egyiknek is, a másiknak is egyes termelési ágakban bizonyos előnyei lesznek a másik felett. Egyszerűség kedvéért induljunk ki azonban abból a feltevésből, hogy két szomszédos nemzetgazdaság termelési viszonyai a természeti és egyéb tényezők hatása alatt úgy alakulnak, hogy az egyiknek minden termelési ágban fölénye van a másik felett, vagyis mindent olcsóbban állít elő, mint a másik. Tegyük fel p. o., hogy Magyarország minden cikket egyenlő termelési költséggel állítana elő, úgyszintén Ausztria is, de Ausztria termelési költségei minden cikkben alacsonyabbak. E feltevés mellett annak a körülménynek, hogy Ausztria olcsóbban termel, Magyarország nemzetgazdaságára nem lesz hatása. Ausztria ugyanis nem lesz hajlandó az olcsóbban előállított termékeit Magyarországnak alacsonyabb áron rendelkezésére bocsátani, mert csak olyan ellenértéket kaphatna Magyarországtól, amelyet otthon olcsóbban állíthat elő; Magyarország pedig nem nyerne avval, ha p. o. a vasat

Ausztrliából importálná, mert, ha érette gabonát adna, akkor épp oly drágán fizetné meg a vasat, mint hogyha azt itthon termelné. Megváltozik azonban a helyzet, mihelyt mindegyik országban különbségek állanak fenn az egyes cikkek termelési költségei között. Ha p. o. Magyarország a vasat x , a gabonát pedig y koronáért tudná előállítani, akkor feltéve, hogy x nagyobb, mint y , Magyarország nyerne azzal, ha Ausztriától gabonáért vasat vásárolhatna. Ha Ausztria a vasat és a gabonát továbbra is egyenlő költségek mellett, p. o. y K-ért állítaná elő, akkor erre a cserére a fent említett okból nem volna kapható; mihelyt azonban Ausztria a gabonát y , a vasat $y-1$ koronáért tudná előállítani, akkor — feltéve, hogy a fuvar költségek a különbözetet fel nem emésztik — hajlandó lesz vasat gabonáért cserélni. Eme csere mellett Magyarország és Ausztria egyaránt nyernének, mert mindkét nemzetgazdaság kisebb költséggel tudná az egyébként otthon drágábban előállított cikket megszerezni.

Ebből mindenekelőtt az tűnik ki, hogy *a termelési költségek különbözősége magában két egymás mellett álló nemzetgazdaság termelésének irányát nem befolyásolja*. A nemzetgazdaságok kölcsönös befolyásolása csak ott kezdődik, ahol két vagy több cikk előállítási költségei egymással szemben ugyanazon a nemzetgazdaságon belül is különbséget mutatnak. Az így egybevetendő költségeket *comparativ költségeknek* nevezték. Az tehát, hogy két nemzetgazdaság termelése egymással kölcsönhatásba lép-e, a comparativ költségek alakulásától függ. Ha valamely nemzetgazdaság természeti, vagy egyéb tényezők hatása alatt az egyik cikket olcsóbban tudja előállítani, mint a másikat, akkor, mihelyt a másik nemzetgazdasággal érintkezésbe jut, amelyben hasonlóképpen áll a dolog, csak hogy más termelési ágakra vonatkozólag, mindkét nemzetgazdaság termelése a specializálódásra, az egyoldalúság felé való haladásra fog hajlamot mutatni, mert így kisebb áldozattal szerezheti meg magának az otthon nagyobb költséggel előállított cikkeket.

Eltekintve attól, hogy éghajlati, egyéb földrajzi és más tényezőknél fogva bizonyos cikkeket csak egyes vidékeken lehet előállítani, a comparativ költségek az okai a *nemzetközi munkamegosztásnak*. E munkamegosztás tehát lényegében ugyanarra vezethető vissza, amire a gazdasági munkamegosztás általában. A munkamegosztás forrása is elsősorban az, hogy egyes egyének bizonyos foglalkozásokban nagyobb sikert tudnak elérni, mint

másokban és ezért érdemes tevékenységüket erre összpontosítani és a többi foglalkozást elhanyagolni, mert avval a foglalkozással, melyben aránylag legtöbbet tudnak felmutatni, mintegy megvásárolják maguknak a többi foglalkozások termékeit. Ugyanez megy végbe a nemzetközi munkamegosztásban is, azzal a különbséggel, hogy egy nemzetgazdaság nagyobb terjedelménél fogva nem egy, hanem több termelési ágban találja meg azt a teret, melyre erejét összpontosítja, hogy azután a többi termelési ágat szűkebb keretek közt folytatva, azok termékeinek nagy részét a számára különös előnyös termelési ágak termékeiért szerezze be csere útján.

Legerősebben kényszerítő kiindulási pontja a nemzetközi munkamegosztásnak az a természeti tény, hogy a föld különböző tájai különböző javakat hoznak létre természeti különbségeiknél fogva. E szűk határon azonban túlterjed a nemzetközi munkamegosztás, mihelyt az egyes nemzetgazdaságok felismerik a comparativ költségek előnyeit és egyes termelési ágakra specializálják magukat. Most már ott is specializációra és idegen termékek behozatalára kerül a sor, ahol az ország termelőképes, de mégsem annyira mint más cikkekben.

A nemzetközi munkamegosztás forrása tehát az, hogy a termelési viszonyok nem mindenhol alakulnak egyenlően. A természeti tényezők, mint a föld minősége, az éghajlat stb., a lakosság különböző hajlamai, képességei, műveltségi foka, történelmi tényezők, az egyes országok intézményei nagy különbségeket teremtenek elsősorban az egyes országok között a termelési feltételek tekintetében. Kisebb mértékben azonban ezek a különbségek megvannak ugyanazon nemzetgazdaságon belül is és pedig annál nagyobb mértékben, minél nagyobb annak területe. A nemzetközi munkamegosztás megindítója a nemzetgazdaságok termelési viszonyai közötti különbségek, de csak annyiban, amennyiben egyes területek éghajlati viszonyaiknál fogva bizonyos javakat egyáltalában nem tudnak előállítani, amennyiben tehát a természet maga e cikkek tekintetében cserére utalja a különböző országokat. A nemzetközi munkamegosztás azonban e szűk körön túlterjed azért, mert az egyes nemzetgazdaságokon belül is különbségek mutatkoznak a különböző termelési ágak feltételei között. Ez teszi számukra előnyössé azt, hogy termelési erejüket inkább egyes termelési ágakra összpontosítsák, melyekben más nemzetgazdaságok termelése fölött fölényük van és azután mintegy az ily előnyös feltételeket mutató termelési ágak eredményével vásárolják meg azokat a

cikkeket, amelyek tekintetében termelésük nincsen olyan fölényben, mint a jelzett termékeket illetőleg. Ez az előny oly nagy, hogy olyan termelési ágak elhanyagolására is vezethet, amelyekben egyébként a belföld még mindig előnyösebb feltételek között van, mint a külföld, de amelyekben előnye nem olyan nagy, mint egyes más termelési ágakban. Így p. o. a braziliai őserdőkben, az Amazon völgyében a gumi termelés oly előnyt nyújtott a többi termelési ágak felett, hogy még az élelmiszertermelést is elhanyagolták e vidéken.

3. *A termelési fölények.*

A nemzetközi munkamegosztás főalapja tehát bizonyos termelési fölényekben van. Ha tehát a nemzetközi csere lényegébe jobban be akarunk hatolni, a termelési fölények mibenlétét kell tisztáznunk. Az árelméletből tudjuk, hogy a kínálat mindig rétegződik. Ez annyit jelent, hogy a kínálat oldalán álló termelés nem egyforma föltételek, tehát nem egyforma költségek mellett állítja elő a javakat. A termelők egyes csoportjai kisebb, másik csoportjai pedig nagyobb költségekkel dolgoznak. Ez okozza a kínálat rétegződését. Alacsonyabb költségek mellett tehát a kínálatnak bizonyos mennyisége áll elő, amely mennyiség csakis az ár növelésével emelkedhetik, mert a termelők következő csoportja már nagyobb költségekkel dolgozik és így csak akkor léphet fel, mint kínáló fél, hogy ha e nagyobb költségek mellett is kifizeti magát a termelés. Miként arra Schüller élesen rávilágított, *a termelési fölény lényege tehát abban áll, hogy valamely nemzetgazdaságban a termelők minél nagyobb csoportja tudja a szóbanforgó jószágot minél alacsonyabb költségek mellett előállítani.* A fölény annál nagyobb lesz, minél nagyobb mennyiségben emelkedik a termelés az árnak csekélyebb emelése mellett is, minél szélesebb rétege a termelőknek tehát az, amely az adott ár mellett még jövedelmezően termelők csoportjához csatlakozik, ha az ár csekélyebb emelkedése valamivel emelkedetebb termelési költségeket enged meg.

Már előbb rámutattunk arra, hogy a termelési költségek különbözősége azok minden eleméből előállhat. Legnagyobbak és legkevésbé befolyásolhatók azok a költségkülönbségek, amelyek a természeti viszonyokból származnak. A talajviszonyok, a különböző ásványok előfordulási viszonyai, a fekvés és az éghajlati viszonyok idézik elő a legmélyebbre menő különbségeket a termelési költségekben. Ezért a comparatív költségek feszültsége a mezőgaz-

daság terén a legnagyobb. Hasonlóképp áll a dolog a bányászatban is.

Az ipar terén e tényezők szintén hatályosak, azonban mellettük a tőkepiac, valamint a munkapiac viszonyai is döntő szerephez jutnak. Ezek már a termelésnek az emberből, a lakosságból kiinduló tényezői és a műveltség fejlődésével bizonyos kiegyenlítődési hajlamot mutatnak. Mindamellett a tőke- és a munkapiac viszonyai nagyon különböznek egyes nemzetgazdaságok és egyes termelési ágak szerint is. Így p. o. *Taussig* rámutatott arra, hogy az Egyesült-Államokban csakis az oly iparágak gyökeresednek meg, melyek a gépeknek hozzáférhetők. Ezért a selyem motolálása nem tudott ott gyökeret verni a munkásanyag mivoltánál fogva, mely a kézi ügyességhez szükséges türelem híján van, ellenben a selyemiparnak a gépekkel folytatható fajai fényes fejlődésnek indultak. Ennek oka az, hogy a házi ipar terén különösen Franciaország, Olaszország és Japán népességével az amerikai nem tudott versenyezni, itt tehát hátrányban volt velük szemben, míg a gépnek hozzáférhető tereken túlszárnyalta azokat.*)

A comparativ költségeknek fontos eleme az ipar települési viszonyaiban van. *Weber* érdeme, hogy rámutatott azokra a főtényezőkre, amelyek az ipari települést befolyásolják. Szerinte három alapon történik az iparágak nemzetgazdasági eloszlása: a fogyasztó piacok, a nyers- és segédanyaglelőhelyek és végre a munkapiac alapján. Mindazoknak az iparágaknak, amelyek mindenhol előforduló nyersanyagokat dolgoznak fel, melyeket *Weber* ubiquitásoknak nevez, a fogyasztó piacok szerint való településre van hajlamuk; ezzel szemben a nagy teriméjű nyers- és segédanyagokat feldolgozó iparágaknak, az u. n. nehéz ipar különböző ágazatainak a nyers- és segédanyagok lelőhelye szerint, azoknak az iparágaknak pedig, amelyek nyersanyaga a feldolgozott nyersanyaghoz viszonyítva a feldolgozásnál súlyban és terjedelemben keveset veszít, melyeknél tehát a kész termék elszállítása is a nyersanyagok odaszállításához hasonló költségeket okoz, a munkaerő központjai alapján való településre van hajlamuk.

A nemzetközi munkamegosztás számára ez elméletből fontos következtetések vonhatók le. Az első az, hogy az *ubiquitások feldolgozására alapított iparágaknak a szétszóródásra, a fogyasztó*

*) V. ö. *Taussig*: Die amerikanische Seidenindustrie unter dem Einfluss des Schutzzolles. Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik. XXXIX. köt. (1915.) 410—437. old.

tási piacok felkeresésére van hajlamuk. Ezek elhelyezkedésére nézve tehát a szükséglet keletkezése a fontos, úgy, hogy ezeknél a comparativ költségek különbözetei csak addig játszhatnak nagyobb szerepet, amíg műveltségi színvonalában az illető ország a többiek mögött igen nagy mértékben elmarad. A téglagyártás, a malomipar, a faipar egyes ágai, a cipészet és egyéb mindenféle előforduló anyagokat feldolgozó iparágak, mihelyt nagyobb fogyasztó piacok keletkeznek és az ország gazdasági színvonala némileg emelkedik, fejlődni fognak minden nemzetgazdaságban és mindenestre enyhíteni fogják a nemzetközi munkamegosztás merevségét. Azokban az iparágakban, melyeknél a nyers- és segédanyagok szállítási költségei olyan jelentősek, hogy a lelőhely közelében való telepedést teszik szükségessé, a termelési költségekben a lelőhelyek combinatioja (p. o. vas- és szén egymás közelében előfordulása), valamint azok kiaknázási körülményei nagy különbségeket okoznak, mi az ily iparágaknak a költségek összehasonlításába való bevonását mozdítja elő. Ezért ezek az iparágak a nemzetközi munkamegosztás legsajátosabb területei. Hasonlóképpen áll a dolog a munkaközpontok szerint települt iparágaknál. A comparativ költségeknek az ily iparágak is kiváló tényezői, mert a képzett munkástörzsben fekvő helyi előnyök itt erősen jelentkezhetnek.

Ezek tehát azok a tényezők, amelyek arról döntenek, hogy a termelés mily mennyiségét milyen költségek mellett lehet egy nemzetgazdaságban előállítani. Arra a kérdésre, hogy mely költségek mellett jövedelmező még valamely cikknek a nemzetgazdaságban való előállítása, ismét az árelmélet ad feleletet. Ez ugyanis tisztán az áralakulás kérdése, mert attól függ, hogy mily ár mellett mutatkozik még hatályos kereslet. A piacon csakis az a mennyiség találhat elhelyezést, mely az így előálló ár mellett még rentabilisan állitható elő. A termelési feltételeket tehát a költségeknek a fentiek értelmében való alakulása dönti el, arra nézve pedig a hatályos kereslet döntő, hogy a nemzetgazdaság a termelés mily irányú kihasználásáig mehet el. *A termelési és fogyasztási viszonyok egymásra hatása tehát az, ami az áralakulás mechanizmusán keresztül azt a mértéket megszabja, amelyik a nemzetgazdaság termelési lehetőségeit kiaknázhatja.*

E mérték azonban a külfölddel való érintkezésbe jutás folytán megváltozik. Ha adott ár mellett a fogyasztást a külföld előnyösebb termelési feltételeinél fogva bizonyos határig ki tudja elégiteni és a külföld termelési előnye oly nagy, hogy azt a fuvar-

költség nem emészt fel, akkor a belföldi fogyasztásnak előnyt hozhat az, ha a cikket^{*} részben a külföldről szerzi be és a belföldi termelés is előnyt húzhat abból, hogy ha erejét oly termelési ágakra összpontosítja, amelyekben a külföldnél kisebb költségekkel oly mennyiségeket tud előállítani, amelyeket a hazai fogyasztás csak a külföldön fizetettnél alacsonyabb áron tudna felvenni. Így vezet a termelési viszonyok különbözősége a comparatív költségek figyelembevételével a nemzetközi munkamegosztáshoz.

A nemzetközi munkamegosztásnak azonban meg vannak a határai. A nemzetközi munkamegosztás ugyanis csak a legritkább esetben ölthet oly széles kereteket, hogy egyes nemzetgazdaságon belül bizonyos cikkek termelését egészen megszünteti. Ezt főképpen a természeti viszonyok idézhetik elő, melyek p. o. a délszaki növényeknek északi országokban való termelését lehetetlenné teszik. Annál nagyobb mértékben idézheti azonban elő a comparatív költségek különbözősége egyes egyébként előnyösen folytatható termelési ágak nagymértékű háttérbe szorítását. A *monoculturák*, vagyis egyes területeknek tisztán egyes termelési ágakra szorítottságai elég ritkák. Mégis előfordúlnak. Kivált Brazília tűnik ki e tekintetben. Így északi államaiban, az Amazon őserdőiben a kautsuk, déli államaiban, főképp Sao-Paoloban pedig a kávétermelés annyira uralkodik, hogy a többi termelési ágak egészen háttérbe szorúlnak. Egyes ausztráliai területeken az aranytermelésnek oly előnyei vannak, hogy mellettük a többi termelési ágak jelentéktelenné zsugorodnak össze. Egyiptom p. o. igen előnyös feltételek mellett tud gabonát termelni. Az ókorban, mint más területek éléskamrája volt ismeretes, mégis amióta a gyapottermelés piaci kilátásai erősen emelkedtek, ennek kedvéért annyira elhanyagolta a gabona termelését, hogy — bár itt monoculturáról nem szólhatunk — mégis gabonakiviteli területből gabona beviteli területté lett. Iparcikkek tekintetében még ritkábban vezet a nemzetközi munkamegosztás egyes termelési ágak teljes beszüntetésére, mert hiszen tudjuk, hogy a termelési feltételek különbözőségei itt kisebb fokúak. Az ubiquitásokat feldolgozó iparágakat termelési költségeik különböző volta dacára is mindenfelém megtaláljuk és egyéb iparcikkeknél is, valamint számos mezőgazdasági cikknél a külföldi verseny legtöbbször csak annyit jelent, hogy a termelők keskenyebb vagy szélesebb rétegét kiszorítja a piacról, tehát a termelés mennyiségét csökkenti. Az illető termelési ág tehát nem szűnik meg, csak szűkebb térre szorúl.

Ugyancsak a kínálatnak termelési költségek szerint való rétegződése és a termelési költségek egyazon nemzetgazdaságon belül való különbségei magyarázzák meg azt, hogy egy nemzetgazdaság abból a cikkből, amelyet maga is előállít, behozatalt is mutat fel. Ez annak a következménye, hogy a termelők bizonyos rétege, mely előnyösebb költségek mellett termel, tovább is nyereséggel dolgozik, de adott költségei mellett az egész fogyasztást nem tudja fedezni, úgy, hogy annak egy részét a külföldnek kell ellátnia. Ennek fordítottja az, amidőn a belföld valamely cikket exportál, amelyben a nemzetgazdaságnak importja is van. A határszéli területekre előnyös lehet a cikknek a külföldről való behozatala, amidőn a nagyobb fuvar költségekkel terhelt behozatal nagyobb távolságokra már nem fizeti ki magát és viszont a határszéli vállalatokra előnyös lehet a kivitel, midőn a távolabb fekvő vállalatok már arra ráfizetnének.

4. *A nemzetközi munkamegosztás hátrányai.*

A munkamegosztásnak mindig vannak hátrányai. Ezeket két irányban kell keresnünk. Az egyik az, hogy a túlságba vitt specializálás, bár kétségen kívül a legnagyobb munkaeredményt adja, az embert könnyen géppé alacsonyítja. Tudjuk, hogy a gyár nagyszerű munkamegosztásának erősen meg van ez a hátránya. A második, a munkamegosztástól soha el nem választható hátrány a többiekől való függésbe kerülés.

A világgazdaságban az első hátrány kevésbé domborodik ki, mert az főképpen a technikai munkamegosztással függ össze, a nemzetközi munkamegosztás pedig gazdasági munkamegosztás. Mindamellett aligha lehet szemet húnyni az elől, hogy a nemzetgazdaságok egyoldalú alakulása is könnyen vezethet olyan egyoldalúságokhoz, amelyek az emberi lét sokoldalúságával jutnak ellentétbe. Ha a gazdasági tevékenység öncél volna, akkor ennek a hátránynak a jelentősége is kisebb volna. Minthogy azonban a gazdasági tevékenység csak eszközmegszerző tevékenység, ennek nem szabad az egyéni vagy collectiv lét emberi vonásai elnyomására vezetnie; pedig valamely nép gazdasági egyoldalúsága a szellemi kölcsönhatások hiánya folytán könnyen idevezethet. Súlyosabban érvényesül a világgazdaságban a munkamegosztás második hátránya, az egymástól való kölcsönös függésbe jutás.

Ezt csak akkor fogjuk megérteni, ha visszagondolunk arra, amit a nemzetek gazdasági életéről fentebb megállapítottunk. A

nemzetek életének igen fontos megnyilvánulása a gazdasági tevékenység, mert azok anyagi létét alapozza meg. Ennek dacára sohasem szabad elfelejteni, hogy a nemzet az egyetemes emberi célok megvalósítására alakult egység és tevékenységi körének csak egyik része a gazdasági tevékenység. Éppen ezért a nemzetek életében a döntő szempont mindig a nemzeti célok összességét szem előtt tartó szempont és ennek a gazdasági vonatkozásokat is alá kell rendelni. A nemzetközi munkamegosztásnak a comparatív költségekből előálló előnyei mindenesetre fontosak, de csak addig lehetnek a nemzet cselekvési irányára döntők, amíg általános nemzeti szempontjaival egyeznek. A nemzetközi munkamegosztás folytán előálló egyoldalúság pedig ezekkel az egyetemes szempontokkal könnyen ellentétbe kerül. A nemzetnek minden politikai eshetőségre késznek kell lenni, ez pedig bizonyos gazdasági önállóságot is tételez fel. Minthogy a munkamegosztás mindig másoktól való függésbe kerülést jelent, szembekerül a nemzeti lét legfőbb szempontjaival, mihelyt e függés oly méreteket ölt, amelyek a nemzet egészének politikailag is fontos irányokban a külföldtől való függéséhez vezetnek. A nagy világháború is megmutatta, amit egyébként már a háború előtt is tudtunk, hogy a külföldtől fontos ellátási ágakban való függés mily veszedelem a nemzeti önállóságra. Az élelmiszerekben és hadi felszerelésekben való függés a legkirívóbb és a legveszedelmesebb. Nem szabad tehát a nemzetközi munkamegosztást tisztán gazdasági szempontból tekinteni. Szép ábránd az, amely az egész emberiség solidaritásából indul ki, sajnos azonban nem valóság. Minden olyan megítélés tehát, amely erre van alapítva és az emberiségnek nemzetekre tagolódását figyelmen kívül hagyja, nem áll a realitás talaján, mert a nemzetközi munkamegosztást egyoldalúan tisztán gazdasági szempontból ítéli meg.

Tisztán gazdasági szempontból is nem szabad azonban még egy körülményt figyelmen kívül hagyni. Minden önálló gazdaságban a specializálódás csak akkor fizeti ki magát, hogyha különleges tehetségének fölénye oly nagy, hogy azzal a többi gazdaságot mindannak a csere útján való átengedésére tudja rábírni, amire szüksége van. A nemzetgazdaságnak is mindazt, amit fogyasztani kíván, maga azonban elő nem állít, valamilyen szolgáltatással meg kell fizetnie. Az, hogy ez milyen terjedelemben lehetséges, attól fog függni, hogy a comparatív költségekből származó termelési fölény milyen nagy. Ha p. o. Magyarországnak a buzater-

melésben az európai piacon olyan volna a fölénye, hogy ezzel összes itthon nem termelt cikkekben előálló szükségletét könnyen ki tudná fizetni, akkor a magyar nemzetgazdaságnak a buzatermelésre való alapítása — a fenti szempontokat figyelmen kívül hagyva — előnyös volna. Igen könnyen elképzelhető azonban, hogy a comparativ költségekből származó fölény a világgpiaci helyzet alakulása folytán nem olyan terjedelmű, hogy az abból előálló termésfelesleggel meg tudná fizetni mindazokat a szükségleti tárgyakat, amelyekkel lakósa élni kívánnak. Ebben az esetben aligha maradhat más hátra, mint olyan termelési ágaknak a felkarolása, amelyek comparativ költségei kevésbé előnyösen alakúlnak.

Legveszélyesebbek természetesen a monokulturák. Ezek két irányban is ki vannak szolgáltatva az idegen közgazdaságok befolyásának. Egyrésztől ugyanis a természetszerűleg nagy részben kivitelre termelő terményeik elhelyezésének lehetősége és feltételei a világgpiac esélyeitől függenek, másrésztől pedig saját szükségleteiket csak bevétel útján szerezhetik be és így ebben az irányban is függő helyzetben vannak. Ha a világgpiac helyzete változik, a monokulturára alapított közgazdaságok könnyen válságba kerülnek, amint azt a braziliai államok példája mutatja.

De még oly esetekben is, midőn nem lehet szó monokulturáról, veszedelmes egyes termelési ágaknak olyan mértékben való kifejesztése, hogy ez által túlságosan egyoldalú lesz az ország termelése. Ily esetekben is erős függésbe kerül ugyanis a lakosság nagy része a külföldről.

Mindezek mutatják, hogy a nemzetközi munkamegosztás túlságba vitelének nemcsak nemzeti, de közgazdasági szempontból is nagy hátrányai vannak.

5. Külföldi verseny hatása a belföldi termelésre.

A nemzetközi munkamegosztás elemzéséből tudjuk, hogy a külföldi verseny a legtöbb esetben nem semmisíti meg az egész belföldi termelést. Hatása azonban mindenesetre abban az irányban mutatkozik, hogy mihelyt hatályossá válik, leszállítja a belföldi termelés mennyiségét, mert a belföldi termelés egy részére nézve veszteséget hozóvá alakítja a termelést. A belföldi termelésben ezáltal *felidézett kár annál nagyobb, minél szélesebb réteget szorít ki a termelésből, ami viszont annál inkább fog bekövetkezni, minél közelebb fekszenek egymáshoz a belföldi termelésnek költségei alapján megszabott rétegei.*

Hogy ennek hatását a nemzetgazdaságra megérthessük, azt kell vizsgálnunk, mi a termelés egy része beszüntetésének a következménye a nemzetgazdaságban. Tegyük fel, hogy a termelési költségek következőképpen alakulnak :

Buza.

Magyarország :			Ausztria :		
15 K-ért termel	-----	10 millió q-t	-----	-----	-----
16 " "	-----	20 " "	5 millió q-t.	-----	-----
18 " "	-----	10 " "	20 " "	-----	-----
20 " "	-----	10 " "	10 " "	-----	-----
23 " "	-----	-----	10 " "	-----	-----

Vas.

Magyarország :			Ausztria :		
6 K-ért termel	-----	-----	3 millió q-t.	-----	-----
7 " "	-----	3 millió q-t	7 " "	-----	-----
8 " "	-----	2 " "	4 " "	-----	-----

Magyarországon 30 millió q buza fogyasztás mellett az árra befolyást gyakorló határkötség 16, Ausztriában 35 millió q buza fogyasztás mellett 20 K-t tenne ki, viszont 5 millió q vasszükséglet mellett Magyarországon a határkötség 8 K, Ausztriában pedig 8 millió q fogyasztás mellett 7 K volna. Ha Magyarország 2 millió q vasat Ausztriából szerez be, mert Ausztria 7 K költség mellett 2 millió q vasszükséglettel rendelkezik és Magyarország ezért Ausztriának búzát szállít, amelyet saját szükségletén felül 18 K-ért feles mennyiségben tud előállítani, akkor mindkét fél jól jár, mert Magyarország vasszükségletét, Ausztria pedig buzaszükségletét fogja olcsóbban fedezhetni, mint hogyha otthon állítaná elő azt a cikket, amelyre termelési viszonyai kevésbé alkalmasak.

Tegyük fel, hogy a dolgok ily állása mellett a közlekedés fejlődésével a fuvarkötségek leszállása folytán a magyar piacon versenyképessé lesz az amerikai buza, amelyet 15 K-ért tudnak itt piacra hozni. Ha Amerika képes volna ezért az árért 20 millió q-t a magyar piacra hozni — tegyük fel, hogy más ellenérték híján a magyar kivándorlók munkabére fizeti meg ezt a bevitt — akkor 16 K-ért már nem lehetne Magyarországon búzát termelni, mert a 15 K-ért termelt 10 millió q, meg az ugyanannyiért kínált amerikai buza együtt fedeznék a szükségletet. Ha Amerika termelésfeleslege olyan nagy, hogy ezért az árért Ausztriát is el tudja látni búzával és Ausztria is talál ellentételt, amelylyel az amerikai

buzabevitelt meg tudja fizetni, akkor Ausztria egyébként nem is fog többé Magyarország buzatermelésére szorúlni.

Mit jelent e változás, mely a magyar közgazdaság tényezőitől teljesen függetlenül áll be, Magyarország nemzetgazdasága számára? Mindenekelőtt azt, hogy a búzával bevetett területnek jelentékeny része erre a termelési ágra többé nem fordítható; jelenti azonban egyúttal azt is, hogy vasszükségletét nem fedezheti többé Ausztriából, mert Ausztria nem szorul többé a magyar búzára, de Magyarországnak nincs is feleslege többé ebben a cikkben. Ha semmi más nem változik a két nemzetgazdaságban, akkor Magyarország kénytelen lesz ezentúl magasabb költségek mellett a vasat saját maga előállítani. *A comparativ költségekben bekövetkezett eltolódások tehát mélyen érintik a hazai nemzetgazdaság állását, mert a világforgalomba való bekapcsolódás folytán a külföldi viszonyok változása a belföldi piaci helyzet megváltoztatása által döntő befolyást nyer arra, kifizeti-e magát és mily terjedelemben egyes cikkeknek itthon való előállítás.*

Annak a körülménynek, hogy valamely addig nagyobb terjedelemben folytatott termelési ág piaci viszonyainak változása folytán nem marad többé jövedelmező, még teljesen collectiv gazdaságkodás mellett is mélyremenő hatása volna. Nemcsak azért, mert az egyik termelési ágból a másikba való átmenetel mindig bizonyos költségtöbblettel jár, hanem azért is, mert a termelési berendezések, melyek az előbbi termelési ágat szolgálják, részben, vagy egészen használhatatlanná válnak. Az atomizált közgazdaságban az ilyen átmenetnek, illetőleg valamely termelési ág jövedelmezősége megszűnésének a hatásai természetesen még súlyosabbak, mert az egyének alkalmazkodó képessége igen különböző és a termelés jövedelmezőségének megszűnése az olyan termelők existenciáját veszélyezteti, akik egyedül erre a termelési ágra voltak berendezkedve. Az, hogy az ily termelési ágból így kiszorult existenciák máshol elhelyezést találjanak, feltételezi, hogy más termelési ágban előnyösebb lehetőségek kínálkoznak. A gazdasági élet rugalmasságára való tekintettel erre előbb-utóbb kínálkozhatik is alkalom, mi azonban nem változtat azon, hogy a külföldi verseny behatása alapján így beálló változások a termelési javak kihasználásában és a gazdasági existenciák elhelyezkedésében nagy zavarokat és nehézségeket idéznek elő.

A termelési költségek elemeinek az idők folyamán való átalakulása nemcsak külföldi behatás alatt következhetik be. Lehet-

séges az is, hogy a termelési költségek egyes elemeiben beállott változás folytán bizonyos termelési ágak kihasználása megindulhat. Hiszen a nemzetgazdaságokon belül a népesség gyarapodásával és a műveltség növekedésével, valamint a tőkeerő szaporodásával a termelési erők is változnak. Ezeknek új termelési ágak felé fordulása azonban mindig bizonyos nehézségekkel van egybekötve, mert minden új tevékenységi kör felkarolása befektetéseket és bizonyos alkalmazkodást kíván. E téren tehát a hazai termelési erők érvényesülését illetőleg akkor is mutatkozhatnak nehézségek, ha a comparatív költségek tekintetében a termelési ág fölkarolásának végeredményben nem is volna akadálya. Ilyenkor a kezdet nehézségeiről van csak szó, amelyek legyőzése után a comparatív költségek igen könnyen úgy alakulhatnak, hogy az illető termelési ág a külföld versenye mellett is egészen megállja a helyét. A szakmában járatos és sokszor nemzedékeken át foglalkozó munkásanyag, a már régen letörlesztett berendezésekkel és felszerelésekkel dolgozó gyár, a régi és állandó vevőközönség mindmegannyi előnyök, melyek, ha a külföldi vállalatok oldalán állanak, nagyon megnehezítik egyes termelési ágaknak a belföldön való felkarolását, amint azt p. o. *Pierson* is elismeri, ki egyébként a külföldi versenynek csak előnyei iránt mutat érzéket.

Előfordulhatnak végül oly termelési ágak, melyek bizonyos kiterjedést értek el a nemzetgazdaságban, melyekben azonban egy másik ország termelése időnkint, p. o. jó termékek esetén exportképesse válik és ilyenkor az árat annyira leszorítja, hogy a belföldi termelők egy része ráfizet a termelésre. E körülmény folytonos bizonytalanságban tartja a belföldi termelés egy részét és nagy veszteségeknek lehet forrása.

A kifejtettek alapján foglaljuk most már össze a comparatív költségek hatását. 1. A comparatív költségek a nemzetközi munkamegosztás és a nemzetközi csere segítségével a nemzetgazdaság termelékenységét emelik, mert azt az olyan termelési ágak felkarolására készítetik, melyekben legnagyobb eredményeket képes elérni; 2. a comparatív költségek hatása folytán kifejlődő nemzetközi munkamegosztás bizonyos irányokban a nemzeti önállóságot fenyegetheti; 3. a nemzetközi verseny a hazai termelésnek általa érintett ágaiban a belföldi termelés megszorításához vezet; 4. a termelési költségek ingadozása folytán bizonyos viszonylatokban a comparatív költségek változása a nemzetgazdaság termelésében zavarokat idézhet elő; 5. az új termelési ágak felkarolásával kapcsolatos nehéz-

ségek a nemzetközi verseny folytán egyes termelési ágak kifejlődését kitolhatják, vagy megakadályozhatják olyan irányokban is, amelyekben a kezdet nehézségeinek legyőzése után a comparatív költségek a termelést nemzetközi verseny mellett is lehetővé teszik. A külföldön régen meghonosodott iparágak versenye útját állhatja a nemzetgazdaságon belül oly termelési ágak kifejlődésének, amelyek a kezdet nehézségeinek legyőzése után rentabilisok lesznek.

6. *A vámpolitika céljának kitűzése.*

A classikus iskola doctrinarismusa kevés kérdésben domborodik ki annyira, mint a vámpolitikában. A nemzetközi munkamegosztás előnyei a mercantilistáktól követelt elzárkózással szemben oly élénk színekben tüntek fel a gazdasági élet fővonásait fürkésző tekintetük előtt, hogy csak az abból a világgazdaság számára kínálkozó előnyt látták. A gazdasági élet képének egyszerűsítésére és a természet által adott feltételekhez való közelebbhozatalára irányuló törekvésükben nem is lehetett érzékük más iránt, mint a termelési feltételek különbözőségéből előálló előnyök iránt.

A classikus tan egyik főoszlopa a szabad versenyről szóló tanítás. A nemzetközi munkamegosztás is a versenyen alapszik és így már ezért is előnyösnek látszik előttük. A termelésre és a nemzetközi forgalomra vonatkozólag felállított tételeik ebben a felfogásukban nagyon megerősítették a classikusokat. A nemzetközi forgalom szabadságát követelő felfogásuk a comparatív költségek tanán kívül két tételben találta támaszát. Az első a nemzetgazdaság termelő erőire vonatkozó felfogásuk, melynél fogva azok a külföldre nem vándorolnak és akkor, ha a nemzetközi verseny valamely termelési ág jövedelmezőségét veszélyezteti, abból más előnyösebb termelési ág felé fognak fordulni. Összefüggésben áll ezzel második tételük, melynek értelmében a külkereskedelemből a nemzetgazdaságra nem származhatik hátrány, mert a termelési erők legelőnyösebb elhelyezkedése folytán a bevétel minden tétele a kivitelnek valamely más termelési ágban előnyössé válása útján önmaga megteremti ellentételét. Az aranyvaluta ugyanis egységes áralakulási alapot teremt és az árak nemzetközi szinteződését hozza magával. Ez okozza nézetük szerint a bevételnek és kivitelnek egymáshoz való alkalmazkodását. E felfogás a kvantitási elmélet alkalmazásából folyik, melynél fogva a bevétel növekedése az arany lefolyásához vezet, miáltal az árak a belföldön sülyednek úgy, hogy

a behozatal egyes viszonylatokban már nem fizeti ki magát, míg a kivitel a külföld javára mutatózó árkülönbözetnél fogva az amúgy is bizonyos fölényben levő termelési ágakban fokozódik.

Smith, Ricardo és Cairnes kezeiben így keletkezik a *szabadkereskedelmi elmélet*, mely egyébként már a physiokraták álláspontjában is benfoglaltatik. Kiindulási pontja a *világgazdaság egységes felfogása* és a gazdasági törvényeknek a viszonyok különbözőségétől és változatosságától való elvonatkoztatása. A vámpolitika negatív célkitűzésének tekinthető, mert mint a gazdasági politika egyéb terein is a fennálló korlátok elhárítását követeli. Teljesen átérteni a szabadkereskedelmi felfogást csak a gazdasági individualismus elméletének egységes szempontjából lehet, mert az összhangzatos kiegészítése a földbirtok felszabadításának, az ipar-szabadságnak, valamint általában a gazdasági be nem avatkozás tanának.

A classikus tan általánosító, a történeti és nemzeti tényezőket megtagadó talapzatán csak a feltétlen szabadkereskedelem álláspontjára lehetett eljutni. Azt, hogy ez az álláspont nem tükrözi vissza a való életet, mert a nemzetnek is vannak gazdasági igényei és hogy ezek az igények, valamint kielégítési lehetőségeik a történeti múlttal függnek össze, csak a történelmi iskola ismerhette fel. *List Frigyesé* az érdem, hogy a nemzetközi versenyből a nemzetgazdaság alakulására keletkező hátrányokat megvilágította. *Az általánosságban maradó világgazdasági szempont helyett a nemzetgazdaság concret szükségletei szempontjából tekinti a külforgalom szabályozásának kérdését és a nemzeti lét feltétele gyanánt a nemzetgazdaság termelő erőinek az egész vonalon való kifejlesztését követeli.* *List* rámutatott arra, hogy minden nemzetgazdaság a fejlődés több fokán megy át, amidőn lakossága az őstermelés kezdetleges alakjaitól, a belterjesebb mezőgazdaság, majd az ipari foglalkozás bonyolultabb színvonalára emelkedik fel és ebben a fejlődésben a nemzetközi verseny hátrányos hatásai is érvényesülhetnek.

Így lettek *List* és egy kiváló amerikai író, *Carey*, annak a felfogásnak és gazdaságpolitikai iránynak megalapítói, mely a vámpolitikának pozitív célt tűzött, mert a nemzetgazdaság egyes ágainak fejlődése érdekében tervszerű beavatkozást sürget és bizonyos esetekben vámok alkalmazásával kívánja a nemzetközi versenyt elhárítani. Ez a *védvám elmélet*. Elméleti megalapozásában az, amint arra *Helferich* is rámutatott, a szabadkereskedelmi elmé-

lettél alig kerül ellentétbe, mert a nemzetközi munkamegosztás előnyeit épp oly kevéssé vonja kétségbe, mint ahogy nem kívánja a nemzetközi versenynek az egész vonalon való elhárítását sem. *List* csak azoknak a termelési ágaknak vámok útján való megvédését követelte, melyek a vámok nyújtotta védelemmel életképesekké tehetők. Az utódok túlzása, továbbá a nemzeti érzés és öntudat dagadása később erről az állásponttól letérítették a védvám képviselőit úgy, hogy az új védvám irányzat most már azután valóban a szabadkereskedelem ellentétes álláspontjának mutatkozik. *A nemzeti termelés minden áron való kifejlesztése és támogatása lett ez irányzat követelése*, főképp a gyakorlati politikusok kezében és a nacionalismus legfőbb gazdasági követelése lett a védvám. A termelési tényezők nemzetközi vándorlásának ténye, melyet a classikusok még tagadtak, a nationalismust csak meg kellett, hogy erősítse álláspontjában és helyesen mutatott rá arra *Mises*, hogy az olyan nemzetekre vonatkozólag, amelyeknek kivándorlói saját gyarmatok híján más nemzetek területeit kénytelenek felkeresni, a védvámos politika a nemzeti politika lényeges alkotó része. Ebből magyarázható az is, hogy a gyakorlati politikusok erősen a védvám felé hajlanak, míg a theoretikusok számára, amint arra, *Fontano Russo* is rámutat, a szabadkereskedelemnek van mindig kisebb-nagyobb vonzóereje.

A közgazdaságtan legelkeseredettebb vitái közé tartoznak azok a vitatkozások, melyek a szabad kereskedelmi és védvámos álláspont között végbementek. E vita komoly elméleti háttérrel azonban csak az új árelmélet adhatta meg, mely rávilágított a kínálat rétegződésére és a vámok hatására. E nélkül a vámpolitika feladatára vonatkozó vitát a doctrinarismus légköréből alig lehet kiragadni, mert az abszolút védvámos álláspont, épp annyira az élet tényeit szem előtt tévesztő és egyoldalú elvi nézőpontra alapított álláspont, mint az abszolút szabad kereskedelemé. A modern árelmélet vámpolitikai vonatkozásainak felfedezésében *Schüllert* illeti első sorban az elismerés.

Míg a szabad kereskedelmi elmélet kizárólag a fogyasztók, addig a védvámos elmélet kizárólag a termelők álláspontját tekinti döntőnek. Az előbbi számára az emberiség minél jobb ellátása, az utóbbi számára a termelők előnyös helyzetbe juttatása látszik döntőnek, mert ez a nemzeti lét gazdasági alapja fejlesztésének látszik. Hogy a nemzetközi munkamegosztás előnyei dacára hátrányokat is idézhet fel, ily esetekben pedig a vámvédelem nélkülözhetetlen

eszköze nemcsak a nemzeti, hanem a gazdasági érdekek megővésének is, ez az, amit az új árelmélet a fentiek szerint igazol.

7. *A vámpolitika eszközei.*

A vámpolitika a nemzetközi versenyviszonyok befolyásolására törekszik. Eszközei így természetesen az országhatár átlépésének mozzanatához fűződnek. A külforgalom szabályozásának leggyökeresebb eszköze annak bizonyos vonatkozásokban való eltiltása, vagyis a különböző *forgalmi tilalmak*. Azonban a külforgalom megengedése mellett is lehet azt befolyásolni és ennek eszköze a határ átlépésének díj lefizetésével való egybekapcsolása; ez a *vám*. A külforgalom kívánatosnak tartott vonatkozásai előmozdítására ennek ellentéte, a határ átlépésének anyagi előnyökkel való egybekapcsolása szolgál; így származnak a *jutalmak*. Fontos eszközei továbbá a vámpolitikának a külforgalom szabályozására vonatkozó *nemzetközi megegyezések*. Ezek a kereskedelmi szerződések, valamint az állategészségügyi és egyéb nemzetközi egyezmények.

A vámpolitika eszközei a gazdasági élet fejlődésével módosulnak. A különböző forgalmi tilalmak a mercantilismus tárházából valók. Egészen a XVIII. század végéig az egyes országokat sokkal kevesebb gazdasági szál fűzte egybe, mint azután; ezért a vámpolitika erőszakosabb eszközei hátrányos oldalukat akkor kevésbé éreztették. Az államhatalom beavatkozása a mercantilismus korában a belföldön is nagy mértékben foglalt teret és így a külforgalomnak messzemenő szabályozása sokkal kevésbé volt terhes, mint később annak csak kisebbfokú befolyásolása. A forgalmi tilalmak három irányban érvényesülhetnek. Ennek megfelelően három alakjuk van: a *beviteli*-, a *kiviteli* és az *átviteli tilalmak*. A mercantilismus eszközei között mind a három szerepel. Iparfejlesztési szellemének megfelelően a beviteli tilalmak főképpen az iparcikkek ellen irányulnak, míg a kiviteli tilalmak elsősorban az ipari nyers- és segédanyagokat érték. Az átviteli tilalmak főképpen azért voltak szükségesek, hogy azok az árúk, amelyeknek bevitele tiltva volt, ezen az úton a belföldre be ne jöhessenek.

A közlekedés fejlődése és az egyes nemzetgazdaságok szorosabb összefűződése elsősorban az *átviteli tilalmakat* söpörte el. A vasúti hálózat kiépítésével ugyanis annak az átviteli forgalom felkarolásával való kihasználása lett kívánatos és a fejlettebb közlekedés mellett annak ellenőrzése is könnyebb volt, hogy az átvitelre szánt árúk az ország határán belül le ne rakassanak. A szál-

litási eszközöknek a vámhatóság részéről való ólomzárolása szolgálja ezt a célt. Sőt a kereskedelem fejlődése érdekében még a vámköteles áruk az ország területén való lerakását is lehetővé tette a *szabadraktárak* intézménye; ezek alatt a vámközlegek felügyeletének alávetett raktárakat kell érteni, amelyekben az áruk vámmentesen raktározhatók és a vámot csupán az áruk azokból a belföldi forgalomba kerülése alkalmával kell lefizetni. Így származtak a *szabadkikötők* is. Ezek a hajóforgalomnak hozzáférhető oly városok kikötői, amelyek raktárai vámvonallal vannak körülfárva és így biztosítékot nyújtanak arra, hogy az áruk elhagyása alkalmával a vámot lefizetik. A szabad kikötők a kereskedelem fejlődésének óriási szolgálatot tesznek azért, hogy az áruk átrakása azokban a forgalmi tilalmak és a vámok dacára is szabadon történhetik. A szabad kikötők, valamint a szabadraktárak a vámkülzet fogalma alá esnek, vagyis vámpolitikai szempontból oly elbírálás alá esnek, minthogyha a külföldön feküdnének.

A gazdasági élet fejlődésével a *kiviteli tilalmak* is háttérbe szorúltak. Ma már csak kivételes intézkedések, amelyek csak rendkívüli körülmények között nyernek alkalmazást. Ilyen p. o. a takarmánykiviteli tilalom, amelyet rendkívüli szárazság esetén alkalmaznak azért, hogy a takarmány kivitele az állattenyésztést ne veszélyeztesse. Háború esetén a hadviseléshez szükséges tárgyak kivitelét tiltják meg. Most az átmeneti gazdaságban is nagy a kiviteli tilalmak szerepe az élelmezés terén. A kivitel ugyanis emeli az árakat, mert csökkenti a belföldi kínálatot. Ezért foglalkoztatják a gabona- és a liszt kivitel tilalmazásának kérdései ma annyira a közvéleményt. A kiviteli tilalmak egyébként a hazai termelés érdekét is szolgálhatják bizonyos szűkebb körben. Így p. o. Törökország különlegességének megőrzése végett az angora kecske kivitelét tiltotta el, Perzsia az anilin-festékekkel festett szőnyegek kivitelét, nehogy piszkos versenyt támasszanak szőnyegiparának. Olaszország műkincsei védelmére megtiltotta azok kivitelét.

A *beviteli tilalmak* ugyancsak háttérbe szorúltak és inkább csak rendészeti szempontból játszanak nagyobb szerepét. Így p. o. titkos fegyvereknek, Franciaországban pedig a francia gyógyszerészkönyvben elő nem forduló gyógyszerek bevitelének a kuruzslás üldözése szempontjából való eltiltása, az Egyesült-Államokban a hamisított élelmiszerek bevitelének tilalmazása említhetők fel. Bulgária bizonyos olajok bevitelét tiltja, melyeket a rózsaoaj hamisítására szoktak felhasználni. A socialis szempont is vezethet beviteli tilal-

makhoz. Így az 1913. évi amerikai vámtarifa a fegyencmunka termékeinek bevitelét tiltja el. Újabban állategészségügyi szempontból az állatbevitel, hygienikus szempontból pedig a húsbevitel tilalmazása, illetőleg korlátozása lépett előtérbe. A szabadelvű Anglia is ismer beviteli tilalmakat. Tiltva van ugyanis Angliába idegen árut a származási ország megjelölése nélkül bevinni, tiltva van a külföldi fogház munka termékeit bevinni és az olcsó német Tauchnitz-féle regénykiadásokat sem bocsátják be, nehogy versenyt támasszanak az angol kiadásoknak.

A különböző tilalmak helyét a modern vámpolitikában a vámok foglalják el. Ezek is a forgalom előbb jelzett három fázisát érinthetik és eszerint lehetnek *beviteli*-, *kiviteli*- és *átviteli* vámok. Ezek közül az átviteli vámokat a múlt század derekán Európában megszüntették.

A *kiviteli* vámok is erősen háttérbe szorultak. A modern vámpolitikában inkább csak rendészeti és pénzügyi szempontból foglalnak helyet. A keleten néhol még ma is előfordul a kivitelen az általános vámkötelezettség. Így van ez p. o. Chinában és Törökországban is a legújabb időkig. Az állam bevételeinek emelésére célzó kiviteli vámok főképpen abban az esetben alkalmazhatók sikerrel, ha valamely országnak egyik-másik cikkben természetes monopoliuma van. Így p. o. Spanyolország és Portugália a parafa, Olaszország a kén, Chile pedig a salétrom után szednek kiviteli vámot. Német Délkelet-Afrikában a kivitelnél a nyers- és csiszolatlan gyémánt után az érték 33.33%-át kellett fizetni, a Philippinákon a manilla kender és a kubadohány után szednek kiviteli vámot; régebben Brazília a kávé is kiviteli vámmal terhelte. A kiviteli vám gazdaságpolitikai célt is szolgálhat. Ilyen volt p. o. az osztrák-magyar monarchiában a rongyvám, mely a papíripar érdekében volt megállapítva. A Délafrikai Unio a gyémántcsiszolás meghonosítását kívánja 10%-os kiviteli vámjával szolgálni.

Legnagyobb szerepet a modern vámpolitikában a *beviteli* vámok játszanak. Ezeket mindenekelőtt két csoportra kell osztanunk. Részben ugyanis a bevételszerzés céljait szolgálják, miként a kiviteli vámok nagy része és akkor *pénzügyi* vámoknak hívjuk. Ezek tárgyul elsősorban az országban nem termelt és nem is termelhető áruk kínáloznak; így az európai országokban főképp a gyarmatárúk állanak közöttük előtérben. Mellettük olyan áruk is helyet foglalnak, amelyeket a belföldön is termelnek és amelyek a belföldön fogyasztási adó tárgyai; ilyenkor a vám célja az, hogy a

fogyasztási adónak megfelelő összeget a külföldről behozott árú is megfizesse. Az ipar fejlesztése érdekében az ipari nyers- és segédanyagok vámmentesen szoktak maradni.

A vámok második csoportját a *védővámok* alkotják. Feladatuk a belföldi termelés fejlesztése. Aszerint, amint mezőgazdasági terményeket vagy ipari termékeket érintenek, *agrár-*, illetőleg *ipari védvámoknak* hívjuk azokat. Az agrárvámok közül különösen kiemelkednek a gabonavámok, amelyek Portugáliában, Spanyolországban, Franciaországban, Németországban és a volt Osztrák-Magyar monarchiában nagyon magasak voltak; újabban az állatvámok is erősen előtérbe léptek, különösen Svájcban. Az ipari védővámok a legkülönbözőbb iparcikkeket érintik, aszerint, amint az egyik, vagy a másik iparágat akarják védeni. *Últóvám*nak az olyan beviteli vámot nevezzük, amely olyan magas, hogy a bevitelt feltétlenül megakadályozza, míg *nevelővám* alatt azt a vámot értjük, amelyet csak átmenetileg egyes iparágak kifejlődése érdekében alkalmazunk. A nevelővám volt az, amelyért *List Frigyes* síkra szállt.

Különbözeti vámok alatt azokat értjük, amelyek az árúk között aszerint tesznek különbséget, hogy milyen országból származnak, vagy pedig, hogy a bevitelük milyen módon történt. Ide tartoznak mindenekelőtt a *zászlóvámok* (surtaxes de pavillon), amelyek főképpen a belföldi hajózás fejlesztésének az érdekét szolgálják. Az ország hajóin behozott küldeményeket előnyben részesítik az idegen hajókon szállított árúk fölött olyképpen, hogy az idegen hajókon jött árúk után vámpótléket állapítanak meg. A híres Cromwell-féle hajózási acta (1651-ben) intézkedései, továbbá a Mac Kinley-bill 10⁰/₀-os vámpótléka tartozik ide; Franciaország is nagy mértékben alkalmazta a zászlóvámokat. A közvetlen behozatal előmozdításának célját nálunk a *tengeri forgalom kedvezménye* szolgálta, mely intézmény abban állott, hogy a tengeren a monarchia valamely kikötőjébe érkezett árúk után a vámtétel mérsékeltebb volt; országok szerint egyébként a mi tengeri forgalmi kedvezményünk nem tett különbséget. Különösen Franciaország saját hajózásának fejlődését olyan módon igyekezett előmozdítani, hogy azokat az árúkat, amelyek nem francia, vagy pedig az illető származási ország hajóján kerülnek behozatalra, külön vámpótlékkal sújtja. Ezek a *raktárvámok* (surtaxes d' entrepôt). Az Egyesült Államokban az 1897-ik évi Dingley-tarifa 10⁰/₀-os vámpótlékkal sújtja az Egyesült Államok szomszéd államaiból származó, de nem közvetlenül onnan behozott árúkat.

Fontos válfaja végül a különbözeti vámoknak a *harci vám*. Ez vámpolitikai harci eszköz, melynek fő célja más országoknak vámpolitikai tekintetben engedékenységre bírása. Már az 1879. évi német vámtarifában helyet foglaltak, mert a védvámpolitikának mindig más államoktól saját kivitele ellen irányuló támadásokra kell elkészülve lennie. Akkor a rendes vám 50⁰/₀, az 1912. évi német vámtarifában pedig már annak 200⁰/₀-ában vannak a harci vámok megállapítva. Az 1906. évi osztrák-magyar vámtarifában a rendes vámtétel 200⁰/₀-a, vagy pedig az árú értékének 100⁰/₀-a volt mint harci vám megállapítva. Néhol, mint p. o. Dániában a vámtörvény kimondja, hogy csak bizonyos időre szabad ezeket a vámokat alkalmazni, nehogy azoknak a belföldi forgalom túlságosan hátrányát lássa. Így Dániában három éven belül ugyanazzal az országgal szemben csak 40 héten át szabad a harci vámokat alkalmazni. A harci vámok, mint egyébként az elvámolás terén minden különbözeti elbánás az országok egymáshoz való gazdaságpolitikai viszonyát erősen megzavarják és könnyen politikai bonyodalmakhoz vezetnek. Az államok egymás bevétele ellen folytatott küzdelmét, ha az vámok útján megy végbe, *vámháborúnak* nevezzük. Ez a háború olyan fajta, amelyről *Bismarck* azt mondta, hogy inkább visel háborút ágyúkkal, mint vámokkal. A volt osztrák-magyar monarchiának főképpen Romániával és Szerbiával voltak az állatbevitel miatt vámháborúi, melyek Románia és Szerbia állattenyésztésének, de az Osztrák-Magyar Monarchia ipari kivitelének is sokat ártottak, eltekintve attól, hogy a szóbanforgó államokkal politikai viszonyunkat is erősen megzavarták.

A harci vámoknál enyhébb eszközök a *megtorló vámok* (*retorsiós vámok*). Feladatuk a nemzetközi versenyben tervszerűen támasztott egyenlőtlenségek kiegyenlítése. A megtorló vámok tehát valamely más állam részéről történt vámpolitikai intézkedést vagy pedig reálisaknak nem tartott versenyviszonyokat tételeznek fel. A kiviteli jutalmak szolgáltatnak leginkább alkalmat ily megtorló vámok alkalmazására. Az európai államok részéről fizetett cukorkiviteli jutalmak az Egyesült Államokat már 1894-ben annak megfontolására indították, hogy valamiképpen elhárítsák maguktól egyes európai államok erőszakolt cukorbevitelét. 1897-ben azután tényleg vámot vetettek a praemiumot fizető országokból származó cukorra. A megtorló vámok alkalmazásának elvén nyugszik a *brüsseli cukoregyezmény is*, melyet 1902-ben kötöttek Franciaország, Belgium, Hollandia, Svédország, Norvégia, Németország, Olaszország,

Spanyolország és az Osztrák-Magyar monarchia. Oly államokkal szemben ugyanis, melyek jutalmat fizetnek a cukorkivitel után, retorsios vámokat helyez az egyezmény kilátásba. Azóta 1906-ban Spanyolország, majd 1910-ben Franciaország általánosította a megtorló vámok elvét. Később, különösen a *dumping elleni küzdelem* vezetett ily természetű különbözeti vámok megállapítására. A dumping tudvalevőleg erőszakolt kivitel, amely gyakran a termelési költségeket is alig megtérítő árakon folyik le. A nemzetközi forgalom tisztességtelen verseny fogalmának egy része tehát. Ez vezetett több országban az ellene való védekezéshez. Canada már 1907-ben, vele egyidőben Ausztrália, 1914-ben pedig a Dél-Afriakai Unio iktatta törvénybe az *antidumping rendelkezést*, melynél fogva külön vámpótlék szedendő az oly áruktól, melyek tisztességtelen versenyt támasztanak a hazai termelésnek. Az Egyesült Államok 1916-ban léptek erre a térre. A világháború ugyanis igen erősen kiélezte a világversenyt és a dumpingnak új fogalmát vezette be a vámpolitikába. Ez a *valutadumping*, amely abból származik, hogy a rossz valutájú országok magas áraiak dacára a világpiac viszonylataiban olcsóbb termelési költségekkel dolgoznak és így a világpiacon olcsóbban kínálhatják áruikat, mint a magas valutájú országok, mert ha termelési költségeiket a világparitásra átszámítjuk, azok még mindig alacsonyok. Különösen Németországnak dumpingjától már a háború alatt félték a nyugoti államok és már 1916-ban a párisi gazdasági konferencián elhatározták, hogy a háború után e tekintetben egységesen fognak eljárni. A legnagyobb esemény e téren Anglia 1921. évi iparvédelmi törvénye, mert az angol szabadelvű vámpolitika régebben nehezen határozta magát hasonló lépésre. Most mégis létrejött a dumpingtörvény, amely már különbséget tesz közönséges dumping és valutadumping között. E törvény egyttal vámvédelmet nyújt átmenetileg néhány nehézséggel küzdő iparágaknak. Hollandia is antidumping törvényt készít elő.

A különbözeti elbánásnak sajátos formái azok, amelyek a *vámpolitikai közeledést* célozzák egyes országok között. Ilyenek mindenekelőtt a *gyarmati kedvezmények*. Ezeket főképpen az angol gyarmatokban találjuk meg. Céljuk az, hogy az Angliából származó bevitelt megkönnyítsék. A gyarmati kedvezményekkel később behatóan fogunk foglalkozni. Nagyjelentőségű kedvezmény azután a *vámcsatlakozási kedvezmény*. Ilyen volt p. o. az 1853. évi porosz-osztrák szerződésben kikötött elvámolás, amely a többi

országokkal szemben a szerződő felek javára 25, sőt 50%-os vámengedményeket is ismert. A vámcsatlakozási kedvezmény célja rendszeren a *vámegyesülés* előkészítése. Erre gondoltak 1853-ban Ausztriában is. Ujabban, 1910 óta a középamerikai államok nyujtanak egymásnak 10—20%-os vámkedvezményeket.

Szomszédos államok között többféle könnyítés foglalhat teret az elvámolásra vonatkozólag. Ilyen elsősorban a *vásári forgalom*. Bizonyos előjegyzési eljárás mellett a külföldi vásárookra menő és ott eladatlanul maradt árúk vámmentes visszahozatalát kívánja lehetővé tenni. Másik kedvezmény a *határszéli forgalom*. Szűkebb értelemben az a vámhatártól 1 km-nyi körzeten belül vámmentes forgalom megengedése. A nagyobb határszéli forgalom jelentékenyebb vámengedményekben áll, amelyeket a volt osztrák-magyar monarchia részéről 1886-ig Románia, 1906-ig Szerbia élvezett. Fontos kedvezmény rejlik a *kikészítési eljárásban* is. Azt kívánja lehetővé tenni, hogy a hazai ipar külföldi nyers- vagy segédanyagot használhasson fel a kivitel céljára. készült cikkek előállításához. Így a francia, a német, az osztrák és a magyar malmok élvezték ezt a kedvezményt, mely nálunk az *örlési forgalom* neve alatt volt ismeretes. Franciaországban a vasiparban, Németországban és az osztrák-magyar monarchiában többek között a textiliparban is volt kikészítési eljárás. Az utóbbit *appretura forgalom*nak hívták; lenfonalakat Poroszbországból Csehországba vittek fehérítésre, míg mindenféle szöveteket Csehországból Németországba vittek festés és nyomás végett.

A vámok alkalmazásának igen fontos mozzanata a keresztülvitel módjában rejlik. Mindenekelőtt meg kell különböztetnünk az *állandó és a mozgóvámokat*. A mozgóvámokkal régebben többször kísérleteztek; így p. o. Angliában a gabonavámoknál, midőn azokat úgy akarták berendezni, hogy mindig egy meghatározott árat biztosítsanak a belföldnek. Ezért, ha az ár süllyedt, akkor a vám automatikusan emelkedett és fordítva. Franciaország ugyancsak a gabonánál kísérlete meg az országnak körzetekre osztásával az egész ország területén egységes árnak a biztosítását. Az idevágó kísérletek kevés eredménnyel jártak és az üzérkedésnek nem csekély tápot adtak.

Aszerint, amint az árú értéke, vagy pedig súlya szerint történik az elvámolás, *érték- és súlyvámokat* különböztetünk meg. Az értékvámok a régebbiek és elméletileg megfelelőbbek, csak-hogy a kezelésük igen nehéz, mert az árú értékét a vámhatóság-

nak csak bonyolult vizsgálat alapján lehet megállapítani. Ezért az értékvámok mindig a bevétel megnehezítésével járnak és sok zaklatásnak a forrásai. Így p. o. az 1890. évi Mac Kinley-bill az Egyesült Államokban bonyolult szabályokat állapított meg az értékvámok keresztülvitele tekintetében, melyekkel az európai államoknak sok kárt okozott. Hatósági becslők őrzik ellen a bevallásokat és ha azokat alacsonyoknak találják, az árút a kincstár részére megszererezhetik és a bevívót szigorúan megbüntethetik. A súlyvámok kezelése a lehető legegyszerűbb és ennek köszönhető, hogy Európában annyira elterjedtek. A kereskedelem részére biztos számítást tesznek lehetővé és az importeur nem állítja meg a megfélemlítés elé. Lényegileg a súlyvám szilárd halmazállapotba öntött értékvámnak tekinthető, mert az árú értéke alapján lesz egy súlyegységre viszonyítva. Tényleg azonban a súlyvám merev és az érték különböző változásaihoz nem tud alkalmazkodni. Ennek az a következménye, hogy a finomabb minőségű értékes árukat mindig előnyben részesíti, mert azok a vámot jobban elbírák, holott gyakran éppen ezeknek a minőségeknek a távoltartása kívánatos a hazai ipar szempontjából.

Minél inkább tért foglalt az árúk általános vámkötelezettsége, annál kényelmetlenebbül érzi ezt úgy a kereskedelem, mint az ipar. A kereskedelemnek most már nemcsak az árúk beszerzési költségeit kell előlegeznie, hanem még a nagy mennyiségeknél nagy összegekre rugó vámot is. A kereskedő azonban, mint tudjuk még az árú árát sem fizeti ki azonnal, hanem hitelhez fordul. A kereskedelem közvetítői lényegével számol az állam, midőn a vámot is bizonyos feltételek mellett hitelezi. Így áll elő a *vámhitel*.

Az ipar a vámok hátrányos hatását főképp azért érzi, mert számos olyan árú, amely vámmal van sújtva, a belföldi termelésnek nyers- vagy segédanyaga. Különösen a kiviteli iparágak azok, amelyek ezt nagyon hátrányosan érzik. Helyzetük könnyítése végett honosodtak meg a *vámviisszatérítések*. Ezek célja az, hogy a nyers- vagy segédanyag megvámolása a belföldi ipar versenyképességét ne érintse. A vámviisszatérítés azonban igen könnyen túl lö a célon. Amint ugyanis egyes fogyasztási adók az anyag gazdaságosabb kihasználására indították a vállalkozást, éppen úgy igen könnyen bekövetkezik ez a vámviisszatérítéssel kapcsolatban is, amidőn azután az lesz az eredmény, hogy a kivitel alkalmával az iparos nagyobb összeget kap vissza, mint amennyit a feldolgozott anyag után fizetett vám kitesz. Annak megállapítása nagyon nehéz,

hogy mily mennyiségű nyers- vagy segédanyag foglaltatik egyes cikkekben. Egyébként is mindig csak egy átlagos arány vehető a vám visszatérítésnél alapul. Így p. o. gabonavámok esetén a liszt kivitele után olyan vám visszatérítés jár, amely az őrlési százaléknak megfelel; amely malom azonban magasabb őrlési százalékkal dolgozik, a megfizetett vámnál többet kap a liszt kivitelekor. Így állanak elő a *kiviteli jutalmak*. Ezek lehetnek *rejtett és nyílt jutalmak*. Az előbbiek a vám visszatérítés alakjába vannak burkolva oly módon, hogy az anyag kihasználási aránya szándékosan alacsonyan van megállapítva, míg a nyílt praemiumok a kivitel alkalmával közvetlenül fizetett jutalmak. Különösen a cukorkiviteli jutalmak játszottak Európában nagy szerepet, míg az 1902. évi brüsseli cukoregyezmény azokat még nem szüntette. Jutalmak segítségével ösztönözni a gazdasági fejlődést nemcsak a kivitel előnyben részesítésével, hanem a termelés közvetlen segélyezésével is lehet. Ezek a *termelési jutalmak*, melyek a fogyasztási adónak a nyersanyag után való beszedéséből, adóelengedésből vagy közvetlenül a termelés eredménye után fizetett segélyekből állnak. Ehhez képest ezek is lehetnek nyílt, vagy pedig rejtett jutalmak.

A kiviteli jutalmakkal lényegében egyező a *beviteli jegyek* rendszere. Ennek is a vám visszatérítésben van az eredete. A megvámolt gabonából örölt liszt kivitele alkalmával a vámot visszatérítik. Elvileg a kivívónak bizonyítania kellene, hogy külföldi gabonából készült a liszt. Ez az *azonosság bizonyítása*, mely a visszatérítésnél szabályul szolgál. Németországban már a nyolcvanas években a liszt kivitelnél az azonosság bizonyítását elejtették, 1894. óta pedig a gabona kivitele alkalmával olyan utalványokat kapnak az 500 q-nál felüli mennyiséget kivívó felek, melyeket más áruk bevitelénél vámfizetésre lehet felhasználni. Ezek a beviteli jegyek. Ez az intézkedés arra szolgál, hogy a gabonavám teljes értékében érvényesüljön a német vámterületen és a keleti tartományok termésfeleslege ne sülyeszthesse az árat; ezt oly módon érheti el, hogy a keleti tartományok termésfeleslegét kivitelre ösztönzi azáltal, hogy a beviteli jegyeket importőröknek adhatják el, kik azt vámfizetésre akarják felhasználni. A beviteli jegyek ugyan nem készpénzben fizetett kiviteli jutalmak, de lényegileg épp oly természetűek.

A vámpolitikai eszközökhöz közel áll, bár nem is egészen olyan természetű a külföldi termelési politikának az az eszköze, amelyet *valorisationnak* nevezünk. A valorisatio lényegében abban áll, hogy a túltermelés esetében az állam vásárolja meg a termés

egy részét, hogy azt azután részletekben bocsátván a piac rendelkezésére a termelést válságba sodró ársülyedéseket elhárítsa. A braziliai Sao Paulo állam kísérletezett ezzel az eszközzel, amidőn 1906-ban kávétermelésében óriási túltermelés következett be és félni kellett attól, hogy a kávéárak sülyedése válságba sodorja a braziliai kávétermelőket. Sao Paulo államban tudvalevőleg a kávétermelés monocultura és így e termelési ág válsága az egész közgazdaság válságát jelenti. Ez volt az, ami Sao Paulo államát a valorisatio merész lépésére vezette. A valorisatio igen kockázatos és óriási összegeket igénylő művelet, mert annak csak akkor lehet sikere, ha valóban rendelkezésre állanak azok a nagy összegek, amelyek az ársülyedést meggátló nagy készletek félretételét lehetőséggé teszik. Sao Paoloban a kávévalorisatio főveszélye abban rejlett, hogy eleinte csak rövidlejáratú kölcsönöket tudott az állam kapni és ezzel folytonosan ki volt téve annak a veszélynek, hogy készleteit idő előtt kell a piacra dobnia. Csak amidőn sikerült hosszúlejáratú kölcsönhöz jutnia, tudott sikereket felmutatni. A valorisatio a monoculturák védelmi eszköze, mert máshol egy termelési ág érdekében ily nagyszabású beavatkozásról nem lehet szó és annak a világpiacon is alig lehet sikere. Tényleg a braziliai példát eddig máshol nem is követték, bár a kaucsuk és a cacao termelők is ez eszköz után kiáltottak. Görögország, hol a Peloponnesosi félszigeten az aprószőlőtermelés monocultura jelleget öltött, némileg hasonló eszközhöz fordult 1905-ben, de magántársaságot alakított e célra.*)

8. A vámok hatása az árakra.

A nemzetközi munkamegosztásra vonatkozó fejtegetéseink eredménye mutatja, hogy ha a külföldi versenyre való tekintettel helyesen akarjuk egy nemzetgazdaság termelési politikáját irányítani, akkor nem szabad sem a szabad kereskedelem, sem a védvám álláspontját megingathatlan dogma gyanánt elfogadnunk, hanem az adott viszonyok mérlegelésével kell a vámpolitika konkrét céljait kitűznünk. Ez a vámok hatásának beható tanulmányozását tételezi fel. A pártérdekek beleszólásán kívül az egyoldalú és szertelen álláspontok elfoglalását a vámpolitikában nem utolsó sorban annak kell tulajdonítanunk, hogy a vámok hatásának be-

*) A valorisatióról lásd *Hans Scherrer*: Die Kaffeevalorisation und Valorisationsversuche in anderen Welthandelsartikeln c. és a *Weltwirtschaftliches Archiv* 14. köt. 1919. 3. és 4. számában megjelent cikkét.

hatóbb tanulmányozását hosszú ideig elhanyagolták. Ezen nem kell csodálkoznunk, mert a vámok hatásában oly elméleti kérdéssel állunk szemben, amelyet csak fejlettebb árelmélet alapján lehet megoldani, ez pedig sokáig késett és a gyakorlati politikusok tudásköréből nagyrészt a legujabb időkig hiányzik is.

A vámok hatása a megvámolt áruk áralakulásában összefüggő. Egy magyar tudós érdeme az, hogy először hatolt be alaposabban ebbe a kérdésbe. *Matlekovits* nem érte be ugyanis a régebben uralkodott felfogással, amely szerint a megvámolt behozatali cikkek ára a belföldön a vámnak megfelelően emelkedik, hanem részletesen igyekezett az addig elnagyolt kérdésbe belehatolni. Vizsgálataiban igyekszik különválasztani a pénzügyi és a védővámok hatását az áralakulásra.

Az árak a vámmal egyenlő emelkedése a pénzügyi vámoknál következhetik be leginkább. A vámok hatása e téren a legegyszerűbb azért, mert itt nagyrészt oly cikkekről van szó, amelyeket a belföldön elő nem állítanak. Mindamellett már *Matlekovits* rámutat arra, hogy a fogyasztás alakulása döntő befolyást gyakorol arra nézve, vajjon tényleg az egész vám kifejezésre jut-e az illető cikk árában, mert abban az esetben, ha a vám jelentékenyebb fogyasztás-csökkenést idézne elő, könnyen lehetséges, hogy az áru nem drágul meg a vám teljes összege erejéig. Ilyen esetben az is bekövetkezik, hogy a vám egy részét a külföld viseli.

Az ipari védővámok már nem tudnak olyan könnyen a vám teljes összegének megfelelő áremelkedést előidézni. Ennek okát különösen *Schüller* világította meg nagyon szépen, amidőn az új árelmélet alkalmazásával bebizonyította azt, hogy a megvámolt áruk áralakulása nemcsak a belföldi, hanem a külföldi termeléstől, a termelési költségekben a belföldön mutatkozó különbségek nagyobb vagy kisebb arányától, valamint a külföldi és belföldi fogyasztás egymáshoz való viszonyától is függ. E tényezők összehatásának eredménye az, hogy a védővám nemcsak a bevételi, hanem a kiviteli országban is érinti az árakat, és pedig annál erősebben, minél kisebb a bevétel a kiviteli országnak az illető cikkben való termeléséhez hasonlítva és minél nagyobb szerepet játszik a vámot alkalmazó ország termeléséhez viszonyítva a külföldi bevétel. Tegyük fel *Schüller* példái nyomán, hogy valamilyen árucikkben Magyarország és Ausztria termelése és fogyasztása következőképpen alakul:

Termelési költség	Termelés		Fogyasztás	
	millió métermázs		millió métermázs	
Kor.	Magyarorsz.	Ausztria	Magyarorsz.	Ausztria
195	—	85	43	69
198	—	89	41	65
200	10	90	40	60
205	15	93	39	59
207	15	95	36	54
210	20	100	34	53

Teljesen szabad forgalom mellett a szóban forgó cikk ára Ausztriában 200 Kor. körül, Magyarországon pedig legalább is a szállítási költséggel magasabb, de 205 Kor.-nál alacsonyabb lesz, mert, ha az ár 205 Kor.-ra emelkedik, Magyarország már nem 10, hanem 15 millió q-t tud előállítani és így Ausztria 93 millió q. termelése és 59 millió q. fogyasztása mellett fennmaradó 34 millió q. feleslegéből csak 24 millió q-t tud Magyarországra behozni és 10 millió q-ja, ha másfelé nincsen kivitele, mit egyszerűség kedvéért feltételezünk, elhelyezetlen marad. Ha már most Magyarország termelésének növelése érdekében p. o. 7 Kor. vámot vet erre a cikkre, akkor mindenekelőtt emelkedni fog ennek az ára Magyarországon. Ha az ár a vám és a szállítási költség teljes mértékéig felemelkednék, akkor (207 Kor.-n felüli ár mellett) Magyarország 15 millió q. termelés és 36 millió q. fogyasztás mellett 21 millió q-t importálhatna; viszont azonban, ha az ár Ausztriában 200 Kor. maradna, annak 30 millió q. feleslege volna, tehát 9 millió q. nem volna elhelyezhető. Ezért az árnak sülyednie kell. 206 Kor. mellett Magyarország beviteli szükséglete már 24 millió q.; ha Ausztriában az elhelyezetlenül maradó 9 millió q. nyomása folytán szintén sülyed az ár, akkor 198 Kor.-ás ár mellett a termelés ottan 89 millió q., a fogyasztás 65 millió q., úgy, hogy éppen 24 millió q. felesleg marad, melyet Magyarországon 207 K.-nál alacsonyabb áron el lehet helyezni. Minthogy tehát Ausztriában 198, Magyarországon pedig 206 Kor. körüli ár mellett helyezkedik a termelés és a fogyasztás a két országban egyensúlyba, az ár nemcsak Magyarországon fog változni, hanem Ausztriában is. De Magyarországon a vám nem fogja az árat egész összegének megfelelően emelni, mert ez esetben Magyarországon a termelés és az osztrák import emelkedésének lehetősége állana be, a fogyasztás azonban nem volna képes a megnövekedett mennyiséget felvenni. Látjuk tehát, hogy a vámokozta áremelkedés nemcsak a belföldi, hanem a külföldi fogyasztás és termelés egyensúlyát is megbontja és ezért befolyásolja mindkét országban

az árat. Hogy mily mértékben, az éppen a fentemlített tényezők-től függ.

A mezőgazdasági vámokra vonatkozólag már Matlekovits rámutatott arra, hogy különbséget kell tenni a mezőgazdasági terményeket feles mennyiségben, tehát kivitelre termelő és a pusztán bevitelre szoruló országok között. Az előbbiekben az áraknak a világpiaci árakhoz kell alkalmazkodniok, mert a belföld nem képes a termelés egész mennyiségét felvenni és így a külföld befolyást nyer a belföldi áralakulásra. *Gabonakiviteli országokban tehát a vám az árakat csak akkor emelheti, ha a fogyasztóképesség növekedésével a kivitel jelentősége csökken.* Ezzel szemben a gabonabevitelre szoruló országokban a gabonavámok az ár emelésében érvényre juthatnak, bár a nemzetközi verseny, amennyiben a szállítási költségek azt megengedik, itt is a világpiaci ár felé való nehézkedésre fog irányzatot teremteni.

A kiviteli vámok az áralakulásra a beviteli vámokéval ellentétes hatást gyakorolnak. A kivitelt nehezítik és ez által a belföldi kínálatot növelik, mi ársúlyedéshez vezet. Ha mérsékeltek és a külföld az illető cikkekre nagyon rá van szorúlva, a külföldön áremelkedést is idézhetnek elő, úgy, hogy terhüket a külföld viselheti részben vagy egészben. Áll ez kivált oly cikkekre, melyeket, mint egyes délszaki növényeket, csak kevés ország állít elő. Így p. o. az amerikai kávévám kisebb termelés mellett a fogyasztó államokra hárítható. Ha azonban nagy a kivitelre szoruló felesleg és túlcsigázzák a kiviteli vámokat, a kínálat túltengése, illetőleg a fogyasztás összehúzódása az árakat süllyeszti. A kiviteli vámok túlcsigázása a belföldi termelés csökkentéséhez és a kínálat alászállásával ismét áremelkedéshez vezethet, úgy, hogy a kiviteli vámoknak a belföldön ársúlyesztő, illetőleg a külföldön áremelő hatása korlátolt.

9. A vámok hatása a termelésre és a fogyasztásra, valamint a jövedelemeloszlásra.

Az áraknak a vámok által előidézett emelkedése a nemzetgazdasági életműködés három területét érinti. Befolyással van az mindenekelőtt a termelésre, azután a jövedelemeloszlásra és végül a fogyasztásra.

Elsősorban a termelésre vonatkozó hatások érdekelnek, mert hiszen ezekben összpontosul az a kérdés, vajjon egyáltalában a vámok segítségével lehetséges-e a termelést fejleszteni. Fenti fejtegetéseinkből tudjuk, hogy a nemzetközi verseny azért zavarhatja

meg valamely termelési ág zavartalan működését, vagy fejlődését, mert a külföld kisebb termelési költségei mellett olcsóbban veheti piacra termékeit. Ha a vám a belföldi árat annyira tudja emelni, hogy ezáltal a belföldön az előbbinél nagyobb költségek mellett is kifizeti magát az illető cikknek az előállítására, akkor a *termelés kiterjesztésének mindenesetre egyik fontos feltételét valószínűsíti meg*. Hiszen a vámok az árak emelésével a kedvezőtlenebb termelési lehetőségek kihasználásának útját nyitják meg. Minél kisebb a külföld és a belföld termelési költségei között a különbség és a belföldi fogyasztás minél kisebb hányadát szolgáltatja a bevétel, annál könnyebben lehet a vámokozta áremeléssel a belföldi termelés kifejlesztésének feltételeit megteremteni.

Kétségtelenül keletkeztek hatalmas iparok vámvédelem nélkül is. Így p. o. a magyar malomipar a comparatív költségek nagy fölényénél fogva hatalmasan kifejlődött. De a vámvédelem elejtése Angliában p. o. a múlt század hatvanas éveiben tönkretette a cérnázott selyem előállítását, mely azelőtt a kézi szövőszékek ezreit foglalkoztatta. Viszont az Egyesült Államokban az eleinte pénzügyi szempontból megállapított vámok a selyemipart meghonosították és óriási méretekben fejlesztették ki. *Taussig* szerint 1·8 millió dollár volt az Egyesült Államok selyemipari termelése és az 1910-ben 172 millió dollárra növekedett. Még 1870-ben a belföldi termelés háromszorosát tette ki a bevétel, míg 1910-ben az már csak a hazai termelés 30%-ára süllyedt. E nagyon szembeszökő példán kívül számos mással is lehetne igazolni a vámvédelemnek az ipar fejlesztésére gyakorolt hatását.

A vámoknak a termelésre gyakorolt hatása, amint arra *Schüller* mutatott rá hathatósan, *erősen függ a vámok mértékétől is*. Ha a vám nem elég magas ahhoz, hogy a termelés a csak magasabb költségek mellett rendelkezésre álló alkalmak kihasználásával szélesebb alapra helyezkedhessék, akkor csak az áremelkedést és az amúgy is rentabilisan termelők nagyobb nyereségeit fogja felidézni, de a termelés növelése el fog maradni. Viszont ha a vám túl magas, akkor indokolatlan nyereségekhez fog vezetni és megteremti azt az üvegházi légkört, mely nem fokozza, hanem elaltatja a vállalkozási kedvet.

A vámvédelem azonban még csak a termelés kifejlődésének feltételeit valószínűsíti meg akkor, amidőn a magasabb termelési költségek melletti termelést is jövedelmezővé teszi. Az így nyújtott feltételekkel élni is kell ahhoz, hogy ipari fejlődés következ-

zék be. Ez azonban már a vállalkozói szellem kérdése. Ha az éber és lesi a kihasználható alkalmakat, akkor a fejlődés a feltételek megteremtésével el nem maradhat, ha azonban e szellem hiányzik és e szellem egyik főfejlesztője a verseny és ha túl magas vámok e szellemet elaltatják, akkor csak a már fennálló vállalatok fogják a vámvédelem előnyét látni. És itt van a védvámok egyik legkényesebb kérdése. *A védvám okozta áremelkedés ugyanis igen könnyen oda vezethet, hogy a vállalkozók az előnyös helyzetet a termelés kiterjesztése nélkül igyekezzenek kihasználni.* Ez akkor fog bekövetkezni, ha a termelés túlnyomó része kevés üzemben összpontosul. Ilyenkor a vámvédelem egyenesen kartellálásra ingerli a termelést, hogy a vámozta áremelkedést maga számára gyümölcsöztesse. Ez kivált akkor lesz lehetséges, ha a vámvédelem a termelés kiterjesztésére csak csekélyebb ingert teremt, mert a termelésnek csak kisebb fokú kiterjesztését teszi lehetővé. A belföldi piac monopolizálása lesz ilyenkor a termelés fokozása helyett a vámvédelem eredménye. Igen gyakran a belföld fizeti meg ilyenkor a külföld alacsony árainak költségeit, mert a kartell a belföldön az áremelkedés okozta fogyasztás csökkenésért a dumpingban keres kárpótlást. Cukorkartellünk p. o. *Ráth Z.* adatai szerint 1900-ban 16 Kor. 40 fillérrel kínálta Londonban olcsóbban a cukrot, mint itthon. A védvámoknak ez a gyakran észlelt hatása egyik főoka népszerűtlenségüknek. A helytelenül alkalmazott védvám hatása tehát a termelés fejlesztése helyett könnyen a vállalkozói erőfeszítés elernyedése lehet, melyet a piac és a nagy nyereségek biztosított volta idéz elő.

A védvám, ha kellő mértékben alkalmazzuk, minden esetben a termelés kiterjesztésének lehetőségét nyitja meg. Mégis nagy a különbség nyersanyagra, félgyártmányra vagy készgyártmányra vetjük-e azt. Régen a *nyersanyagokat* is megvámolták. A vámpolitika később éppen az ipari fejlődés érdekében mindinkább eltért ettől, mert ezzel a félgyártmányok és késztermékek termelését drágítjuk. Ezért a nyersanyagok általában vámentesek szoktak maradni. Már a *félgyártmányoknál* gyakori a vám; de ezzel is drágul a belföldi termelés és növekszenek az ipar termelési költségei. Ha az ipar versenyképességét meg akarjuk őrizni, a *készgyártmányok* vámját a félgyártmányok vámjának figyelembevételével megfelelő magasságban kell megállapítanunk.

A kiviteli vámok a termelésnek nem válnak hátrányára, amíg nem vezetnek a külföldi kereslet csökkenéséhez. Amennyiben

nyersanyagokra vagy félgyártmányokra alkalmazzuk, a készgyártmányok részére biztosítják a hazai anyagot és ha az árat mérsékelten süllyesztik, a készgyártmányok készítésének fellendülését nagyban előmozdíthatják. Ha oly magasak, hogy a külföldi kereslet összehuzódását idézik elő vagy pedig a termelők egyes rétegei részére az előidézett ársüllyedéssel a termelés jövedelmezőségét veszélyeztetik, a termelést nem fejlesztik, hanem ellenkezőleg, annak hátrányára vannak.

A vámoknak a *jövedelemeloszlásra gyakorolt hatása* a bel-
földi és a nemzetközi viszonylatban különböző. A bel-
földi jövedelemeloszlás tekintetében a védvámok legközvetlenebb hatása a *termelői járadékok emelésében áll.* Az áremelkedés ugyanis a kedvezőbb költségekkel dolgozó üzemek részére az áremelkedés nagyságával arányos járadékot biztosít. Gyakran halljuk azt az állítást is, hogy a vámok a munkabért is emelik. Ez a felfogás arra támaszkodik, hogy az áremelkedés a termelés rentabilitását növeli és ezzel magasabb bérek fizetését teszi lehetővé. A jövedelemeloszlás elmélete megtanított bennünket arra, hogy e téren a lehetőség és a valóság között különbséget tegyünk.

Ezzel megkapjuk a helyes nézőpontot a *nemzeti munka védelme* jelszava helyes értékelésére is. Amidőn ugyanis a mezőgazdasági és ipari érdekelttség az európai continensen kezdet fogtak egymással a vámok emelésére, ezekkel a jelszavakkal igyekeztek eljárásukat igazolni és maga *Bismarck* volt az elsők egyike e jelszavak hangoztatói között. Ezzel azt akarták elhitetni, hogy a védvámok senkire sem hozhatnak hátrányt akkor, ha nem részlegesesek és nem szorítkoznak egyes termelési ágakra, hanem minden termelési ágat egyaránt fölkarolnak; ekkor ugyanis — úgy érvelnek — termelői minőségében mindenki élvezi azok előnyét. Nagyjában ugyanezt a gondolatot kívánja kifejezésre juttatni a *hézag nélküli tarifa* követelése is, amely lehető sűrű vámháló útján szintén minden termelési ágról kíván gondoskodni. A jövedelemeloszlásban nyert eredményeink után nem lesz nehéz e jelszavak fonákságát kimutatni. Az első tévedés, illetőleg félrevezetés már abban van, ha feltételezzük azt, hogy az anyagi termelésben mindenki részt vesz és ezen a réven mindenkinek kijut a vámvédelem előnyeiből; hiszen a lakosság éppenséggel nem csekély hányada az anyagi termeléstől távol áll. De ettől eltekintve a valóság legteljesebb elferdítése az az állítás, hogy a vámokokozta áremelkedésből származó előnyökben mindenki egyaránt részesedik tekintet nélkül arra,

hogy vállalkozói, tőkés vagy munkás minőségben vesz-e részt a termelésben. Az árak emelkedése mindig csak jövedelemeloszlási eltolódásokat idéz elő, amelyek legalább közvetlenül a vállalkozóknak kedveznek, mert az ily eltolódásokból származó előnyök közvetlenül az ő ölükbe hullanak. A termelésben résztvevő többi osztályok termelői minőségükben közvetlenül nem is élvezik az áremelkedések előnyeit, hanem csak akkor és annyiban, amennyiben a fogyasztói minőségükben megérezett életszínvonalcsökkenést termelői minőségükben idővel jövedelmük fokozására érvényesíthetik. Ez elsősorban időt és szervezettséget igényel úgy, hogy kivált az a kérdés, hogy a munkások béremelés alakjában élvezni fognak-e valamit a belföldi termelés rentabilitásának emelkedéséből, elsősorban a szakszervezetek befolyásától fog függni. A vállalkozók mindenesetre nem azért küzdik ki a vámvédelmet maguk számára, hogy annak nyereségét bérek alakjában a munkásoknak juttassák. *)

A vámok nemcsak a belföldi jövedelemeloszlás terén idéznek elő eltolódásokat, hanem a jövedelemeloszlás nemzetközi vonatkozásait is érintik. Ennek az az oka, hogy a külforgalom útján a fizetési mérleget érintik. A beviteli vámok csökkentik azt az összeget, melyet a belföld a külföldi cikkekért fizet, mert csökkentik a bevittet. A kiviteli vámok, amennyiben sikerül azokat egészen, vagy nagyobb részben a külföldre hárítani, nem a magángazdaságok, hanem az államgazdaság részére jelentenek előnyösebb helyzetet a nemzetközi jövedelemeloszlásban, amennyiben a külföldet adóztatják meg; ez által a belföldnek teherkönnyítést hoznak, mert vállairól az ily módon fedezetet nyert terhet elhárítják.

A vámoknak a fogyasztásra gyakorolt hatása aszerint különbözik, amint merev és kevésbé alkalmazkodóképes cikkekről, vagy pedig olyan javakról van szó, amelyeknek a kereslete rugalmas. Ha a vámok folytán olyan javak áremelkedése következik be, amelyekben a kereslet igen intenzív és összehúzódásra kevésbé képes, akkor a vámokozta áremelkedésnek a fogyasztás összehúzódása nem lehet a következménye; a kereslet magas intenzitása azonban oda fog vezetni, hogy a lakosság fizetőképessége erősebben a szóbanforgó cikk kereslete köré csoportosul, minek azonban viszont az lesz a következménye, hogy fizetőképesség onnan való elvonása folytán egészen más cikkek érzik meg a kereslet csök-

*) Amerikában érdekes összeállítást készítettek annak megvilágítására, hogy a vámvédelem előnyeit mily kis fokban élvezik a munkások. (V. ö. Soziale Praxis. XXII. évf. 180. old.)

kenését, úgy, hogy végeredményben a kereslet eltolódása áll be, ahogy azt az adóáthárítás elmélete is tanítja. Olyan árúknál, amelyeknek a kereslete rugalmas, közvetlenül igen könnyen a fogyasztás csökkenése következik be; ez azonban gyakran csak ideiglenes, mert ha a vám útján tényleg sikerül a hazai termelést fokozni, akkor idővel a fogyasztás ismét emelkedni fog. Hogy e hatások kisebb vagy nagyobb mértékben következnek-e be, az a szóbanforgó cikk keresleti skálájának minőségétől, másrésztől pedig a vámemelésokozta drágulás mértékétől is függ. A vámoknak a fogyasztásra gyakorolt hatása tehát közvetlenül a fogyasztás csökkenésének irányában halad, mert akár a vám által megdrágított cikkben, akár pedig más cikkben a fogyasztás csökkenéséhez vezet. Hogy azonban végeredményben az illető nemzetgazdaság fogyasztását tényleg csökkenti-e, az a nemzeti termelésre és jövedelemeloszlásra gyakorolt hatásától fog függni, mert abban az esetben, ha a nemzetgazdaság termelékenységét növelnie sikerül és hogy ha a vámokozta jövedelem emelkedéséből szélesebb rétegek is nagyobb részt tudnak maguknak biztosítani, akkor bizonyos átmeneti időszak után a fogyasztás ismét emelkedik.

A vámoknak a *külkereskedelmi*, sőt a *külpolitikai* viszonyok alakulására is lehet *hatásuk*. Kivált a harci vámokról és részben a különbözeti vámokról áll ez. *A harci vámok* a vámháború eszközei és mint ilyenek alkalmazásuk eredménye mindig kétséges. Nem is a bevételnek, hanem kifejezetten a kivételnek a szolgáltatásban állanak, amennyiben az ország kivitele iránt kívánják a külföldet előzékenységre bírni, vagy annak meg nem felelő viselkedését megtorolni. Hatásukban a fogyasztás csökkentése, illetőleg a belföldi árak emelkedése áll előtérben, úgy, hogy azok a belföldet mindig károsítják. Ez az oka annak, hogy újabban, mint p. o. Dániában, a törvényhozás a harci vámok alkalmazását bizonyos időre korlátozza, abból indulva ki, hogy amennyiben azok bizonyos idő alatt eredményt el nem érnek, csak a saját nemzetgazdaság károsodását idézhetik elő. A harci vámok által felidézett vámháborúk hatása a belföldi fogyasztás csökkentésén kívül igen könnyen kiviteli területek elvesztésében is nyilvánulhat, amint p. o. a volt Osztrák-Magyar Monarchia Romániával és Szerbiával lefolytatott vámháborúi iparcikkreikre vonatkozólag a román és a szerb piac tekintélyes részének elvesztését hozták magukkal és a német ipar térfoglalását idézték elő azokon a területeken. *Láng* adatai szerint 1855-től 1887-ig a Romániába irányuló kivitelünk 45 millió frtról

23 millió frtra, a Romániából hozzánk irányuló bevétel pedig 40 millió frtról 4 millió frtra szállt alá. A fogyasztás korlátozására irányuló hatások különösen az olyan vámháborúnál járnak a jövedelemeloszlás és az életszínvonal kedvezőtlen eltolódásaival, amelyek az élelmiszerbehozatal távoltartására irányulnak.

Míg a beviteli vámok hatásai között nagyon könnyen emelkedik túlsúlyra a jövedelemeloszlás kedvezőtlen befolyásolása a járadékok növelése útján, addig a *kiviteli vámok* hatása annyiban előnyösebb, amennyiben nem egyes osztályokat, hanem az állami kincstárt gazdagítják. Ezzel szemben azonban, amint tudjuk, alkalmazásuk területe korlátozott, mert a kivitel és a nemzetközi versenyképesség veszélyeztetése nélkül számbavehető mértékben csakis olyan áruknál alkalmazhatók sikerrel, amelyekben az azokkal élni kívánó nemzetgazdaság a világpiacon igen fontos helyet foglal el. Mihelyt e körülmény megszűnik, a nemzetgazdaságnak a külföldön való versenyképességét veszélyeztetik. Így p. o. Khina a theát megvámolta régebben a kivitelnél; miután azonban a theatermelés Indiában és Ceylonban nagy lendületet vett, kénytelen volt thea-vámját erősen leszállítani.

10. *A jutalmak és egyéb vámpolitikai eszközök hatása.*

A jövedelemeloszlás kedvezőtlen befolyásolása talán leginkább a *kiviteli jutalmaknál* lép előtérbe. Ezek mindaddig, amíg a külföld ellenintézkedésekhez nem folyamodik, a jutalomban részesített termelési ágak kivitelképességét erősen növelik ugyan, de oly módon, hogy az állam adóbevételeiből egyeseket részesítenek előnyökben. Az érdekelt vállalkozók járadékai ezáltal erősen emelkednek az összesség rovására, mert a hazai közgazdaságot nemcsak azzal károsítják meg, hogy az adóbevételekből kapják járadékuk egy részét, hanem azáltal is, hogy a hazai piacon az illető áru árának csökkenését és a fogyasztás kiterjedését gátolják. A termelés kiterjesztése tekintetében elért hatás alig ellensúlyozhatja azt, hogy egyes vállalkozói csoportok látják az ily módon előidézett kivitel előnyeit. Ha valahol, úgy az ilyen esetekben áll az, hogy a termelés mesterséges fokozása igen könnyen más termelési ágaktól vonja el a termelési tényezőket, amelyekben azok mesterséges tényezők nélkül is jól tudnának érvényesülni. A kiviteli jutalmak különböző visszaélésekhez is vezetnek. *Wicksell* p. o. felemlíti, hogy a XVIII. század derekán Svédországban egész hajórakományokat dobtak oly porcellán árukból a tengerbe, melyeket csak azért gyártottak,

hogy a magas kiviteli jutalmakat élvezhessék a gyárosok, az árú azonban eladható nem volt.*) Ehhez járul az is, hogy a külföld könnyen ellenintézkedésekhez fordul a kiviteli jutalmakkal kikényszerített kivittel szemben. Így p. o. a cukorpraemiumok ellensúlyozására Angliában már a múlt század nyolcvanas éveiben megfontolás tárgya volt a cukorvám, az Egyesült-Államok pedig 1897. óta a praemiumnak megfelelő vámmal sújtják a cukrot. Ennek következtében az európai cukor az amerikai piacról kiszorult és Brit-Indiába irányult, hol a répacukornak támasztott erős versenyt, míg 1899. óta Brit-India is vámpótlékkal sújtja a praemios cukrot. Az ily retorsiók a kiviteli jutalmak alkalmazásának korlátokat szabnak.

Minthogy a *beviteli jegyek* lényegileg szintén rejtett jutalmak, amennyiben a lisztet, illetőleg gabonát a külföldre szállító feleket oly igazolványok birtokába juttatják, amelyeket pénzért lehet értékesíteni, hatásuk is egészen hasonló a kiviteli jutalmak hatásához. A beviteli jegyek ugyanis Németországban megakadályozták azt, hogy a keleti tartományok gabonafeleslege a gabonavámok hatását némileg ellensúlyozza, mert a keleti tartományok gazdalközsége, mely egyébként a gabonavám által mesterségesen fel-emelt áron Németországban értékesítette volna gabonáját, a beviteli jegyek eladása útján elért nyereség mellett előnyösebbnek találta gabonáját a külföldre szállítani. Minthogy a keletporoszországi birtokokon a gabonatermelés a beviteli jegyek nélkül is folytatható lett volna, ez az intézmény tisztán jövedelemeloszlási eltolódásokat idézett elő a gazdák javára és az egyéb lakosság hátrányára.

Másképp áll a dolog a *termelési jutalmaknál*. Ezek nem a kivitelre ösztönzik a termelőket, hanem a termelés növelésére. Bennök a termelés fokozása legközvetlenebb eszközeinek egyikét kell látnunk, mert nem a külföldi verseny távoltartásával, hanem egyenesen a belföldi termelő erők ösztönzésével igyekeznek céljukat elérni. Igazat kell adnunk *Fontana-Russonak*, ha a beviteli vámoknál tökéletesebb eszközt lát a termelési jutalmakban. Míg ugyanis a védővám terhét egyes osztályok, azok viselik, melyek az illető cikket fogyasztják, és a termelésre gyakorolt hatásának ellenőrzése nehéz, addig a termelési jutalmak az árat nem emelik; terhüket az adófizetők és ezek közül is megfelelő adórendszer

*) V. ö. *Kunt Wicksell: Finanztheoretische Untersuchungen nebst Darstellung und Kritik des Steuerwesens Schwedens. Jena 1896. I. 184. old.*

mellett a tehetősebbek viselik, a termelésre gyakorolt hatásuk pedig könnyen ellenőrizhető. Minthogy az államkincstár megterhelésével járnak, míg a vámok az állami bevételeket emelik, a termelési jutalmaknál sokkal kisebb lesz a hajlam azok indok nélküli alkalmazására, mint a vámoknál. A legfőbb szempontot azonban abban kell látnunk, hogy míg a védővámok könnyen vezetnek a termelés elernyesztéséhez, addig a termelési jutalmak éppen ellenkezőleg, minthogy a termelés eredménye alapján fizettetnek, a legközvetlenebbül ösztönzik a termelést és így a termelésre gyakorolt hatás a többiek közül kiemelkedik és a fogyasztás csökkenése helyett is annak növekedése áll be.

Ami végül a *valorisatiot* illeti, az lényegében védekező eszköz, mely a túlságos ársülyedést akarja távoltartani. Nem a termelés fejlesztése, hanem a meglevő megóvása a feladata. Hogy siker koronázza-e a *valorisatiot*, első sorban attól függ, meg van-e a kellő hosszúlejárátú tőke, mely a készlet túlnyomó részének összevásárlásához szükséges. E nélkül nem lehet kellő befolyást gyakorolni a piacra és a kávévalorisatio is mindaddig válságos helyzetben volt, míg Sao Paolo nem kapott jelentékeny összegű hosszúlejárátú kölcsönt. A siker még így is attól függ, nem követi egymást egy-két jó termés az illető cikkben, mert ez esetben alig lehet a piacról oly árumennyiséget elvonni, hogy a nagyobb ársülyedés meggátoltassék.

11. *A vámtarifa rendszerek és a kereskedelmi szerződések.*

Azt a területet, amely egységes vámhatárral van körülhatárolva, *vámterületnek* hívjuk. A vámterületnek korántsem kell az ország területével egybeesnie. Így p. o. Lichtenstein hercegség a volt Osztrák-Magyar Monarchiával vámközösségben volt és Magyarország és Ausztria is külön államiságuk dacára közös vámterületet képeztek. Luxemburg a német, Monaco pedig a francia vámterülethez csatlakozott.

A vámok rendszeres összeállítását *vámtarifának* hívjuk. A vámtarifa megállapítása független államokban az ország szabad elhatározásában áll és a törvényhozás részéről történik. Az így létrejött vámtarifát *autonom vámtarifának* nevezzük. Az autonom vámtarifa lényegében véve egységes tarifa, mert minden állammal szemben ugyanazt a vámtételt tartalmazza.

Az a körülmény, hogy egyes államok egymással kereskedelmi összeköttetésbe lépnek és erre vonatkozólag megállapodásokat is

kötnek, a vámtarifa egységességét megszokta bontani azáltal, hogy a szerződésbe lépett államok vámkedvezményeket kapnak. Ez történhetik olyan módon, hogy az illető ország önelhatározását vámügyekben a nemzetközi megállapodások esetére is fentartja és az adható kedvezményeket törvényhozásilag megállapítja. Így születik meg a *kettős, vagy maximalis és minimalis tarifa*. Ebben a vámtételek két sorozata foglaltatik; az egyik az, amelyet az illető országgal szerződésben nem levő államokkal szemben alkalmaznak, a másik azokat a tételeket foglalja magában, amelyeket a szerződésre lépő államoknak hajlandó az illető ország kedvezményként adni. A kettős tarifa felállításának az a célja, hogy a kormány a vámszerződésekben a vámleszállításokat illetőleg ne mehessen el olyan határokig, amelyeket a törvényhozás nem óhajt. Ha ugyanis a törvényhozás a vámszerződésekben nyújtható engedményeket előre meg nem állapítja, akkor a kormány könnyen a parlamentnek nem tetsző mértékig megy el az engedmények terén és ennek a szerződést rendesen a maga egészében mégiscsak el kell fogadnia, hacsak azt nem akarja a maga egészében visszautasítani. A kettős tarifa intézménye, melyet Spanyolország már 1877-ben alkalmazott, Franciaország és Görögország 1892-től, Oroszország pedig 1893-tól kezdve tett magáévá, kevésbé vált be. Így Franciaországot vámháborúba keverte a Svájjal és úgy Franciaországnak, mint Görögországnak, mint pedig Spanyolorzágnak végre is át kellett törniök minimális tarifájukat, amennyiben az abban foglalt tételeknél nagyobb vámleszállításokat kellett a velük szerződő államoknak engedélyezniök. Ha a kettős tarifa elvének föntartása érdekében az így leszállított tételeket úgy is illesztették be tarifájukba, hogy autonóm úton leszállították minimális tarifájukat, lényegileg mégis a vám-autonomia elvének vereségét jelenti ez. A kettős tarifa megállapítása újabban ismételtelen nem is annyira azzal a szándékkal történt, hogy a minimális tarifával a szerződésileg teendő engedményeknek hátrált szabjanak, hanem inkább azért, hogy a külföldet kereskedelmi szerződések megkötésére indítsák. Ez volt a célja Szerbia 1909. évi kettős tarifájának, melynek minimális tarifájában foglalt tételek közül többet az osztrák-magyar szerződés le is szállított. Brasilia a XX. század küszöbén azért tért át a kettős tarifa rendszerre, hogy maximalis tarifáját oly államokkal szemben alkalmazza, melyeknek magas a kávévámjuk, ezzel akarván a kávévám mérséklése irányában nyomást gyakorolni.

A legtöbb európai ország a szerződésileg más államoknak

nyújtandó kedvezmények mértékét nem állapítja meg előre autonom uton, hanem a szerződési tárgyalások alkalmával. Így azután a tarifa egysége itt is megbomlik és az autonom vámtarifa mellé, melyet, minthogy az összes nem szerződéses államokkal szemben nyer alkalmazást, *általános vámtarifának* nevezünk, egy második tarifa lép. Ez a *szerződéses* vagy *conventionális* tarifa. Az utóbbi magában foglalja mindazokat a tételeket, amelyek vámszerződések útján mérsékeltebben állapíttatnak meg, mint az általános vámtarifa tételei. A vámszerződések kötése esetében is meg lehet maradni az egységes tarifa elve mellett. Ennek az a módja, hogy a szerződésileg leszállított vámtételeket az illető ország felveszi autonom vámtarifájába és minden más országgal szemben alkalmazza. Ezt az eljárást követte 1865. óta Belgium. Viszont ott, ahol egy ország különös kedvezményeket élvez, *hármasképes tarifa* is keletkezhetik. Így van ez Canadában, ahol az angol árúk számára előnyös tarifa (preferential tarifa) van megállapítva és emellett a többi államra nézve általános és szerződéses tarifa áll fenn.

A külkereskedelem előnyös szabályozása érdekében az egyes országok egymással *kereskedelmi- és vámszerződéseket* szoktak kötni. Eleinte ezek a szerződések csak elszórtan fordultak elő. Az első nevezetes szerződés az Anglia és Portugália között 1703-ban létrejött ugynevezett *Methuen-szerződés* volt, melyben Anglia a Portugáliából származó bornak a francia borok részéről élvezett vám $\frac{1}{3}$ -ával való elvámolását biztosította, minek fejében Portugália elejtette Angliával szemben a gyapjúárak bevitelére fennálló tilalmát. E szerződés 127 évig volt érvényben. 1786-ban Anglia Franciaországgal kötött kereskedelmi szerződést. Mióta a közlekedés fejlődésével az egyes országok külkereskedelmi összeköttetései is mind sűrűbbek lettek, a kereskedelmi szerződések erősen általánosultak. A nemzetközi verseny kifejlődésével ugyanis a különbözőzeti elbánás mind kellemetlenebbé vált az egyes országok kivitelére. Ez a főoka annak, hogy a *legnagyobb kedvezmény* elve kifejlődött. Ennek lényege abban áll, hogy a másik állammal szerződésben lévő ország minden olyan vámszállítást, amelyet a szerződés tartama alatt egy harmadik államnak megad, minden ellenszolgáltatás és haladék nélkül alkalmazza a vele ezen az alapon már előbb szerződésre lépett államokkal szemben is; az ily vámszállításért tehát nem kíván ettől az államtól ellenszolgáltatást még akkor sem, hogyha a harmadik államnak ezt ellenszolgáltatás fejében engedélyezte. A legnagyobb kedvezmény elve szerinti

elbánást a kereskedelmi szerződéshez fűzött záradék alakjában szokták kikötni. E kikötést *legnagyobb kedvezményi záradéknak* nevezzük. E kikötés eredete keleten van. A keleti országokkal való forgalomban a vámok mindig nagy szerepet játszottak; a kelettel való kereskedelmi összeköttetést a nyugati államok régóta kívánatosnak ismerték fel és ezért erősen törekedtek arra, hogy e piacokon más államoknál hátrányosabb helyzetbe ne kerüljenek. Ebből származott a „nyílt kapú politikája“, mely abban állt, hogy a kelet minden európai államnak egyformán hozzáférhető kereskedelmi terület. Ez Törökország területei vámpolitikai függőségével volt egyenlő, mert az árúk származása szerint nem tehetett a bevitelnél különbséget. A legnagyobb kedvezmény elvét a XIX. század hatvanas éveinek szabadelvű vámpolitikája karolta fel a nyugati országokban, de már nem egyoldalú, hanem kölcsönösségi alapon, tehát az államok függetlenségét nem sértő módon. Egészen kiépült alakjában a német vámegyesület és Belgium között 1865-ben kötött szerződésben találjuk meg. A legnagyobb kedvezmény nem mindig teljes. Néhol egyes árúkra szorítkozik, mi inkább régebben volt szokásos. Sajátos formában találjuk meg azt a frankfurti német-francia békeszerződésben, melyben Németország biztosította magának Franciaországban a legnagyobb kedvezményt, de csak az egyes, forgalma szempontjából fontosabb országoknak nyújtott kedvezmények után. Az 1909-i német-portugál szerződés a Braziliának és Spanyolországnak Portugália részéről engedélyezett kedvezményeket veszi ki a legnagyobb kedvezmény alól, míg a volt Osztrák-Magyar Monarchia és Columbia között 1912-ben kötött szerződés értelmében a monarchia nem tarthat igényt a Columbia részéről egyéb délamerikai államoknak nyújtandó kedvezményekre. A határszéli kedvezmény, valamint a vámegyesülés esetei a legnagyobb kedvezményből elvileg ki vannak véve, úgy, hogy az ezekből származó előnyökre a legnagyobb kedvezmény címén más államoknak nincsen igényük.

A legnagyobb kedvezmény elve újabban sok támadásnak volt kitéve és pedig nem ok nélkül. Annak ugyanis nem csak előnyei, hanem igen jelentékeny hátrányai is vannak. Ilyen mindenekelőtt az, hogy a vámkedvezmények engedélyezésénél mindig szem előtt kell tartani, hogy azt más államok is e záradék alapján élvezni fogják. Ez a szerződési tárgyalásokat megnehezíti és az engedmények nyújtásában visszatartóvá teszi az államokat. Így p. o. a volt Osztrák-Magyar Monarchia Olaszország számára

szívesen adott volna a borra vonatkozólag vámengedményt; mint-hogy azonban a legnagyobb kedvezmény elve alapján ezt a Spanyol, a portugáliai és a görög borok is élvezték volna, ezek versenye pedig a magyar bortermelőknek kellemetlen volt, Olaszországnak sem lehetett a kívánt vámleszállítást megadni. Persze a másik szerződő félre nézve is kisebb értéke van annak a kedvezménynek, amelyről tudja, hogy azt versenytársai is élvezni fogják és ezért csak kisebb ellenengedményt is adhat érte. A statisztika azt is bebizonyította, hogy éppenséggel nem mindig az az állam élvezte a vámleszállítás eredményeit, mely azért áldozatot hozott, hanem gyakran egy harmadik állam, mely ahhoz a legnagyobb kedvezmény folytán ellenszolgáltatás nélkül jut. Így *Matlekovits* kimutatta, hogy p. o. az 1891-ben Olaszországgal kötött szerződésünkben leszállított datolyavám előnyét Egyiptom élvezte, mert a datolyabehozatalból 1891-ben 17%, 1903-ban pedig csak 1% esett Olaszországra, míg az Egyiptomból származó datolyabehozatal ezalatt az idő alatt 11%-ról 45%-ra szökött fel. A svájci szerződésben leszállított pamut fonalvám előnyét Anglia, a talpbőr vám előnyét pedig Amerika élvezte, míg a Németországgal kötött szerződésben a színházi látócsövek vámjának leszállításából eredő hasznot Franciaország látta. A legnagyobb kedvezmény elvéből származó ily hátrányokat újabban több ország az által kísérelte meg elhárítani, hogy egyes vámmérsékléseknél, melyeket csak egy meghatározott államnak szánt, messzemenő specializálást vitt az árú pontos körülírásával végbe. Így p. o. az 1904-ki szerződésben Németország a nyáron át bizonyos magasságban fekvő legelőkön legeltetett állatok számára állapított meg vámmérsékléseket, abból indulva ki, hogy ezt a kedvezményt csak a Svájc élvezheti, melynek az szánva volt, míg p. o. Franciaország a legnagyobb kedvezmény alapján arra — ily magasságú havasi legelők híjján — igényt nem tarthat. Persze az ilyen specializálás területe mindig korlátolt marad.

A világháború után kötött békeszerződések új helyzetet teremtettek a legnagyobb kedvezmény terén. A győztes országok kötelezték a legyőzötteket arra, hogy nekik a legnagyobb kedvezményt biztosítsák (a magyar békeszerződés 203. §-a). Ezzel vámpolitikai önállóságuk nagy részétől fosztották meg őket és a régen Törökországgal szemben alkalmazott nyitott kapú politikájának színvonalára süllyesztették azokat, mert a bármely államnak nyújtott vám-, sőt egyéb forgalmi kedvezmény a szerződés szerint magától

kiterjed a győzőkre, kik azonban maguknak Európán kívül a különbözeti elbánás jogát fentartották.*)

Az Egyesült-Államok nem követték Európát a legnagyobb kedvezmény elvének elfogadásában. Üzleti szellemük visszatartotta ettől és világ gazdasági helyzetük lehetővé tette számukra azt, hogy a legnagyobb kedvezmény nyújtása nélkül is a legtöbb amerikai és európai államot szerződés kötésre kényszerítsék. Vámpolitikai főelvük az, hogy minden kedvezményért, amelyet egy harmadik államnak nyújtanak, az is ellenengedményt kell, hogy adjon. Ez a *kölcsönösség (reciprocitás)* elve. Nagy ügyességgel alkalmazta ezt az 1890. évi Mac Kinleybill, midőn kimondotta, hogy a kávé, a thea és a cukor, valamint a bőrök vámmentessége azokkal az államokkal szemben nem nyer alkalmazást, amelyek az Egyesült-Államokból származó bevittel szemben nem alkalmaznak elég kedvező elbánást. Minthogy a kávé és a bőrök vámmentes bevitele a délamerikai államoknak, a thea bevitele Ázsiának, a cukor bevitele pedig az európai államoknak igen fontos érdeke, az Egyesült-Államoknak ezúton sikerült kivételük részére számos országban a legnagyobb kedvezményt biztosítani.

A fentiek értelmében a kereskedelmi szerződések többfélék lehetnek. A legelőnyösebb csoport az, amelyben *vámleszállítások és a legnagyobb kedvezmény záradéka* foglaltatnak. Ezekben gyakori az egyes vámtételeknek a megkötése is. Ez alatt olyan megállapodást kell értenünk, hogy a szerződő állam az illető vámtételt a szerződés tartama alatt nem fogja megváltoztatni, minek a jelentősége abban van, hogy ezzel a vámtétellel azután biztosan számolhat a forgalom. A szerződések másik csoportja a *tiszta legnagyobb kedvezményi szerződés*; ebben nincsenek külön tarifa megállapodások, hanem csak a többi állammal egyenlő elbánás biztosítása. A harmadik csoportba sorolhatjuk a *tiszta tarifaszerződéseket*, amelyek a legnagyobb kedvezményi záradék nélkül foglalnak magukban tarifa megállapodásokat. Végül lehetségesek olyan kereskedelmi szerződések is, amelyek *nem tarifa szerződések és amelyekben legnagyobb kedvezmény sincs biztosítva*.

A kereskedelmi szerződések legfontosabb része az elvámolásra vonatkozó megállapodás szokott lenni. A szerződések azonban más tárgyakat is ölelhetnek fel. Így az iparüzés és a külföldi vállalatok

*) E kérdésről közelebbi adatokat foglal magában *Schilder: Die Gebiete der offenen Tür im Jahre 1918. (Weltwirtschaftliches Archiv XV. köt. (1919.) Chronik und Archivalien 181*—191* old.)* c. cikke.

letelepedésének joga, a kereskedelmi utazók kérdése, a vasúti szállításra vonatkozó több megállapodás, a hajózás szabályozása stb. foglalnak azokban helyet.

Nagy fontosságot nyertek újabban az állategészségügyi egyezmények. Ezek eredetét abban kell keresni, hogy az állati ragályok ellen különösen a nyugati államok meg akarván védelmezni értékes állatállományukat, az állatforgalmat ellenőrzésnek kezdték alávetni. Az agráriusok azonban csakhamar rájöttek, mily kitűnő eszköz az állategészségügy szabályozása az állatbevitel megnehezítésére és mind szélesebb körben követelték ennek az eszköznek az alkalmazását. Az ez által okozott nehézségek enyhítésére jöttek létre az állategészségügyi egyezmények, melyekben a vesztégzár alkalmazása, az állatbehozatal tilalmának feltételei és egyéb hasonló kérdések nyernek szabályozást. Közegészségügyi szempontból és részben a behozatal nehezítése végett később a húsvizsgálati törvények keletkeztek.

12. A vámpolitika fejlődése.

Miután a vámpolitika elméleti kiindulási pontjait és eszközeit áttekintettük, annak vizsgálatára kell rátérnünk, hogy a gyakorlatban a vámpolitika alapelvei és eszközeinek alkalmazása mikép váltak be. A vámpolitika fejlődésének áttekintése fogja ezt legjobban megvilágítani.

A vámpolitika első öntudatos alkalmazása a *mercantilistáktól* származik, akik először értették át azt, hogy a nemzetgazdaság a maga egészében egységes vezetést kíván. Elméletük oda vezetett, hogy elsősorban a külforgalom szabályozásában keressék a nemzetgazdaság öntudatos alakításának eszközét. Tudvalevőleg az *activ* kereskedelmi mérleg volt vágyaik célja és ennek elérése érdekében erőszakosabb eszközöktől sem riadtak vissza.

Kezdetben főképpen a pénzforgalmat igyekeztek szabályozni. Az Angliába jövő idegen kereskedő köteles volt az áruért kapott pénzt angol árúk vásárlására fordítani. Az angol kiviteli kereskedők viszont kötelesek voltak az eladott árúkért kapott pénz egy hányadát érmealakban Angliába szállítani.*) Később a mercan-

*) E rendelkezések ellenőrzése igen nehéz volt. Az ellenőrzés hatályosítása végett bizonyos forgalmi gócpontok jelöltettek ki, a kivitel céljaira Franciaországban és Belgiumban. Később Calais volt a főgőcpont. Az Angliába jövő idegen kereskedők ellenőrzése VI. Henrik rendelete (*statute of employment*) szerint úgy történt, hogy az idegen angol alattvaló ellenőrzése alá helyeztetett. (Igen érdekes adatokat lásd E. *trh. v. Heyking*: Zur Geschichte der Handelsbilanztheorie Berlin 1880. c. munkában.)

tilisták a forgalmi tilalmak segítségével igyekeztek céljukat elérni. Az ipar fejlődése érdekében megtiltották a nyersanyagok kivitelét; így Anglia már 1660-ban eltiltotta a gyapjúkivitelt. A kész iparcikkek behozatalától a kereskedelmi mérleg megromlását várták és ezért az iparcikkek bevitelét eltiltották. De gondoskodásuk ennél is továbbterjedt. Az ipar számára nyers anyagokat biztosítandók az értékes nyersanyagok tengerentúli területeire igyekeztek kezüket rátenni és egyúttal arról is gondoskodni, hogy az ország saját hajói bonyolítsák le a tengerentúli forgalmat. Így egészítette ki Anglia, Franciaország, Spanyolország, Portugália és Németalföld mercantilistikus politikáját a gyarmati politika és a hajózás előmozdítását célzó törekvés, amint az p. o. a Cromwell-féle hajózási actában kifejezést nyert. Németországban és Ausztriában sokkal később, Nagy Frigyes, Mária Terézia és II. József korában foglalt csak teret a mercantilismus, mely e kor fejlettebb viszonyai mellett már kevesebb sikert tudott felmutatni, míg a nyugaton kivált Anglia, Franciaország és Belgium iparának tekintélyes fejlődéséhez vezetett.

A capitalismus térfoglalása alapjában átalakította a gazdasági életet. Mindenben szabadabb mozgást és az erők szabad érvényesítését kívánta. A mercantilismus gyámkodása az ipar és a külforgalom felett egyaránt csak terhesnek mutatkozhatott akkor, amikor a fejlődés lehetőségei már az erők szabad csoportosításához fűződtek. Angliában kellett ennek legelőször jelentkeznie, ahol a XVIII. század végén és a XIX. század elején rohamlépésben történt a capitalismusra való áttérés. Ez egyúttal Angliának, hol a mercantilistikus alapon fejlődött ipar legelőbb alakult át nagyiparrá, ipari tekintetben megdönthetetlennek látszó fölényt biztosított. Az, aki magát a többiek fölött fölényben érzi, mindig a szabadságnak híve. Anglia ipara is szabad mozgást követelt akkor, amidőn semmiféle ipari versenytől nem kellett félnie és a nyers- és segédanyagok megvásárlása, valamint a magas gabonavámok termelési költségeit növelték és így versenyképességét alászállították. A nagyipari érdekelttség a fejlődő capitalismus folytán Angliában olyan befolyást nyert, hogy a kereskedelmi körök által is óhajtott vámleszállítások érdekében megindított mozgalma hamarosan sikerrel járt. 1820-ban a manchesteri kereskedők indították meg a szabadkereskedelmi agitációt, melyet különösen *Cobden* és *Bright* karoltak fel lelkesen és már 1827-ben eltörölték a selyemárú behozatali tilalmat és mérsékeltek a selyemvámokat. 1839-ben a gabonavámok

eltörlésére alakult Angliában liga és miután Peel két tarifa reformjával a még fennálló beviteli tilalmakat eltörölte és az ipari, valamint nyers- és segédanyag vámokat erősen leszállította, 1846-ban megindult a gabonavámok leszállítása és Gladstone reformjai egészen eltörölték a gabonavámokat. Az angol vámtarifát e reformok tisztán pénzügyi vámokra alapították. *Így nőtt ki Angliában a nagyipar legközvetlenebb érdekeiből a teljes szabad kereskedelem politikája, melynek fővonása az, hogy egészen autonom uton, tehát nem a külföldön kötött szerződések eredményeként állt elő.* Anglia is kötött kereskedelmi szerződéseket, de ezek kevés kivétellel nem tarifa-szerződések, hanem tisztán legnagyobb kedvezményi szerződések.

Az európai continensen egészen másképp alakultak a viszonyok. Az ipar a continensnek még fejlettebb részeiben is messze elmaradt az angol ipar mögött és capitalistikus fejlődése is csak lassan indult meg. Így a continensen az az ipari érdekeltség, amely Angliában annyira kívánta a szabad kereskedelmet, éppen ellenkező irányban volt érdekelve. *A continensen a kereskedői körökön kívül, melyek természetsszerűleg mindig a forgalom szabadsága mellett vannak, a mezőgazdaság érdekei kívánták a szabadkereskedelmet.* Az európai országok nagy részének, köztük Németország keleti tartományainak is, ekkor még számbavehető gabonakivitelük volt és ennek biztosítására előnyösnek látszott a szabad kereskedelem, éppen úgy, mint ahogy a mezőgazdaságnak az iparcikkek olcsóbb behozatalából is előnye volt. A continensen nem is az ipari államok, hanem azok az országok vezették a szabad kereskedelmi mozgalmat, melyekben fejlett a kereskedelem, vagy amelyeknek jelentékenyebb nyersterménykivitelük volt. Így Belgium és Hollandia már 1850-ben, közvetlenül utánuk Norvégia és Svédország alakították át vámtarifájukat. A continens legtöbb államában azonban a szabadkereskedelmi irány felé való közeledés nem autonom úton ment végbe. Kezdetől fogva inkább arról volt szó, hogy nyersanyagkivitelük érdekében inkább ellenszolgáltatás gyanánt szállították le ipari vámjaikat, illetőleg ejtették el régi beviteli tilalmaikat. *A continentalis szabadkereskedelem egyik legfőbb vonása éppen ezért az, hogy nem autonom, hanem szerződéses vámpolitika.*

Az európai continens vámpolitikájának nagy mértékben a szabadkereskedelem medrébe lépését a mezőgazdasági és kereskedelmi érdekeltség követeléseai csak részben tudják megmagyarázni. *A fontosabb európai országokban általános politikai szempontok*

sokkal erősebb befolyást gyakoroltak ebben az irányban. Így volt ez mindenekelőtt Franciaországban, ahol III. Napoleon szabadelvű politikájának volt a szabadkereskedelmi fordulat köszönhető. Ez 1860-ban következett be, amidőn Franciaország Angliával igen szabadelvű szerződést kötött (*a Cobden-szerződést*); ezt a többi európai állammal kötött szerződése követették. Az 1818. évi porosz vámreformból kiinduló német vámegyletben az eleinte követett védvamos irányzat elhagyását a német birodalmi egység gondolatának felcsillámlása és Poroszország messzemenő politikai tervei idézték elő, mert a szabadkereskedelmi irányhoz való közeledés legjobb eszköznek látszott arra, hogy Poroszország a német szövetségben veszélyes vetélytársát, Ausztriát a vámegylettől való távolmaradásra kényszerítse. Amidőn 1862-ben a német vámegylet Franciaországgal legnagyobb kedvezményi szerződést kötött, ennek egyenesen az volt a célja, hogy Ausztriának a vámegyletbe való belépést lehetetlenné tegye. Az osztrák iparosok ugyanis nagy ellentállást fejtettek ki a vámleszállításokkal szemben és így br. Bruck kereskedelmi minister vámegyesülési terve a német vámegyesület szabadelvű politikáján tényleg megfeneklett.

Mihelyt a continensen a politikai helyzet megváltozott és Franciaországban új irányzat kerekedett felül, Németország pedig elérte Ausztriának a birodalmi egységből való kizárását, az európai continens vámpolitikája megfordult. Ez a legnagyobb bizonyítéka annak, hogy Középeurópában, de Franciaországban is mily kevésbé a gazdasági érdekelttség volt a szabadkereskedelmi mozgalom vezető tényezője és mily nagy szerepet játszott a hatvanas és hetvenes évek szabadelvű vámpolitikájában az általános politikai helyzet. Minthogy az ipari érdekelttség már csak Anglia versenyének hatása alatt is régóta *a védvamos politika felé hajlott*, ez már a politikai változásban megkapta támasztát, amihez azután még az is járult, hogy a mezőgazdaságnak a szabadkereskedelem irányában való érdekelttsége is megszűnt. Ennek elsősorban az amerikai, részben pedig az indiai és szibériai verseny az oka, mely az európai mezőgazdaságot súlyosan érintette és agrárvédelem követelésére indította. Így azután az ipari és mezőgazdasági érdekelttség egyaránt a vámvédelem híve lett és az európai államok már a hetvenes években sorban felmondották kereskedelmi szerződéseiket, hogy azután autonom úton fölemelhessék vámtarifájukat. Az osztrák-magyar monarchia már 1878-ban védvamos tarifát állított fel; Németország 1879-ben, Franciaország és Oroszország 1881-ben követték ezt a

példát. A 80-as években azután különösen a mezőgazdasági védelem fokozódott és Európa continense egészen az autonóm vámpolitika útjára tért.

A nagyipari érdekeltség kiviteli törekvései rakták le az alapját egy új vámpolitikai korszaknak, amidőn Németországban II. Vilmos császár az ipari fejlődés érdekében 1892-ben megkötötte az úgynevezett Caprivi-féle szerződéseket, melyek Németországot, az Osztrák-Magyar Monarchiát, Belgiumot és a Svájcot a mezőgazdasági és az ipari vámok mérséklése alapján a középeurópai szerződések hálózatában egyesítették. Később Oroszország és a Balkán-államok is csatlakoztak ezekhez a szerződésekhez és az erősebb védvámpolitika mellett csak Franciaország, Spanyolország és Portugália maradtak meg. A védvámok mérséklésének legfontosabb eszköze e szerződésekben a legnagyobb kedvezményi záradék volt, minthogy az az egyes szerződésekben tett engedményeket általánosította. Ettől az eszköztől az Egyesült-Államok teljesen távolmaradtak, melyekben a védvamos politika egyébként is nagyrészen a trustök hatalmából kifolyólag egyre nagyobb befolyást nyert. Az 1890-ben elfogadott Mac Kinley-tarifa, valamint az 1897-ben megalkotott Dingley-tarifa a vámokat erősen fokozták.

Amidőn a huszadik század elején a kereskedelmi szerződések lejártak, a helyzet Európában erősen megváltozott. A védvamos korszakban nagyranövekedett kartellek érdekeltsége nagy politikai befolyásra tett szert és a belföldi piac biztosítását éppen úgy ki tudta erőszakolni, mint a szervezetében egyre növekedő nagybirtokosság. Ezért az 1902. évi német vámtarifa éppen úgy, mint a következő években elkészült orosz, román és szerb vámtarifák, valamint az 1906. évi osztrák-magyar vámtarifa az ipari és mezőgazdasági érdekeltség egyesített nyomása alatt erősen növelték a vámokat. A kartellek exportpolitikája, a dumping, még a szabadkereskedelem mellett megmaradt országokban is erősítette a vámvédelmet követelő körök helyzetét, mert különösen válságok idején a kereskedelmi szabadság mellett megmaradt országok piacát ez a kivitel erősen elárastotta. A vámtarifák emelése kereskedelempolitikai téren nagy feszültséget idézett elő és a védvamos irányzat előtérbelépésével a kereskedelmi szerződések kötése nagyon megnehezült. Helyesen mutat rá *Schilder**) , hogy ez nem jelenti a szer-

*) V. ö. S. Schilder: Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft. Berlin 1912. I. 81.—82. old.

zódéses vámpolitika csődjét, mert az egyes országok vámtarifáik kölcsönös befolyásolásáról nem mondtak le. A különbség a szerződéses politikával szemben csak az, hogy itt a befolyásolás csak az illető ország kivitelére legfontosabb tételekre szorítkozik és már a tarifa keletkezésével, annak autonom tárgyalása kapcsán érvényesül. Így Anglia, midőn megtudta, hogy Franciaország vas- és gépipari cikkekre vonatkozó vámjait jelentékenyebb mértékben emelni készül, diplomáciai úton és pedig sikerrel közbenjárt e vámok mérséklése érdekében.

A világháború által felidézett zürzavar vámpolitikai téren is teljes. A fennállott kereskedelmi szerződések megszűntek, új vámterületek alakultak, régiek szétszakítottak. A háború folyamán egyensúlyából kihozott államháztartás javítására a vámbevételeknek is hozzá kell járulniok és a vámtételek emelése azért is nagyban folyik, mert a megromlott kereskedelmi és fizetési mérleg javítását a bevitel nehezítésével igyekeznek elérni. Még az azelőtt a szabadelvűbb vámpolitika felé hajló Svájc is ismer a hazai ipar védelmét szolgáló beviteli tilalmakat. A valutaviszonyok, mint tudjuk, a versenyviszonyokat borították fel, mi részint a már említett dumping elleni törvényekhez, részint pedig, mint Franciaországban és Olaszországban, a *valutacoefficiens*ek rendszeréhez vezetett, mely abban áll, hogy a származási ország valutája értékfokához mérten a vám többszörösét szedik a határátlépés alkalmával. A vámpolitikai közeledést és a béke idején a tételek határozottságára való törekvés helyét a vámpolitikai elzárkozás, a vámok fokozása és vámpolitikai bizonytalanság váltotta fel, mely a kormányok kezébe adja a vámtételek alkalmazásának módját. Mindmegannyi tény, mely bizonyítja, hogy ily állapotok az európai civilisatio veszélyeztetése és aláásása nélkül nem tarthatók.

13. A nagy vámterületek és a vámegyesülés.

Az az erős védvamos mozgalom, amely a múlt század 70-es éveinek vége óta megindult, a vámterületek nagysága szerint különböző hatást idézett elő. A védvámok hátrányait a nagy vámterületek kevésbé érzik, mert saját vámterületükön belől a termelési ágak nagy sokasága találja meg létfeltételeit és így a vámok hatása kevésbé nyomasztó. A kisebb vámterületek azonban mindjobban érezték a védvámok súlyát úgy a behozott árúk áremelkedésében, mint pedig kivitelük nehezítésében.

A világon három óriási vámterület van. Ezek Oroszország,

az Egyesült-Államok és China. Mindegyikük kiterjedésben és lakos számánál fogva óriási termelési és fogyasztási terület és így a vámpolitikai elzárkózás rajtuk kevésbé érezhető.

Ezzel szemben különösen az európai vámterületek csekély kiterjedésűek és ezért a vámpolitikai elzárkózás számos hátrányát erősen érzik. Részint ez, részint pedig a nagy egységes vámterületek, különösen az Egyesült-Államok versenyével való megküzdhetés gondolata már a múlt század 30-as évei óta nem engedte nyugvóra jutni a vámegyesülés gondolatát. *A vámegyesülés önálló államok megállapodása az iránt, hogy közös vámvonallal veszik magukat körül.* Az ily megállapodásnak természetesen óriási nehézségei vannak, mert a vámegyesülés bizonyos fokú gazdasági közösséget jelent, a gazdasági élet önálló intézése pedig a politikai függetlenség egyik kelléke és így minden vámegyesülés csakis politikai áldozatok árán érhető el. A vámegyesülés ugyanis közös szervet tételez fel a vámtarifa megállapítására, ami az érdekelt államok önállóságának korlátozása vámpolitikai kérdésekben. Az osztrák-magyar monarchia vámközössége ily közös szerv nélkül egész különálló természetű volt. A vámpolitikai közös szervnek nemcsak politikai nehézségei vannak, hanem gazdasági szempontból is számos nehézség támad. Már egy politikailag egységes államon belül is sok nehézség és küzdelem csoportosul a vámtarifa megállapítása körül, mert számtalan érdekösszeütközést kell kiegyenlítenie. E nehézségek a vámegyesülésnél természetesen fokozódnak és mindig bizonyos politikai élt is nyernek. Pénzügyi szempontból is vannak a vámegyesülésnek nehézségei, mert a vámvonalnak az országhatárán túl való kiterjesztése a vámbevételekben is áldozatokat kíván.*)

E nehézségek az okai annak, hogy a vámuniókra vonatkozólag felmerült tervek hosszú sorozata meddő maradt. Teljes sikerrel eddig csakis a német törekvések jártak, amelyek a múlt század elején még számtalan vámterületből álló német gazdasági területet egyesítették egy vámterületté. Ámde e siker nagy részben annak tulajdonítandó, hogy a német birodalom egyidőben a politikai egységre is megértett. Ezért sikerült Poroszországnak a vámegyesülést célzó törekvése. A német vámegyesülés kapcsán a vámegyesülési tervek egész sorozata keletkezett. Már a 30-as évek végén a fran-

*) A vámegyesülések elméleti és történeti fejtegetésére nézve lásd *L. Bosc: Zollalliancen und Zollunionen. Aus dem Französischen ins Deutsche übertragen von Dr. S. Schilder. Berlin 1907. c. munkáját.*

ciák előbb egy déleurópai, utóbb egy francia-belga vámegyesülésen fáradoztak és az utóbbi 1840. körül közel volt a tényleges megvalósuláshoz. Ausztriában br. Bruck törekedett a Németországgal való vámegyesülésre, mely azonban, mint tudjuk, 1866-ban lehetetlenné vált. Később is felmerült az osztrák-magyar monarchia és Németország vámegyesülésének gondolata, melynek különösen magyar részről voltak pártolói. Így *Baussnern* és *Matlekovits*. *Bismarck* e terveket, bár udvariasan, mégis elutasította. A gondolat nem aludt el és a világháború második felében az Osztrák-Magyar monarchiának Németországhoz való gazdasági közeledése ismét tárgyalásokhoz is vezetett. A már ugyis nagy vámterületű Egyesült-Államokat is foglalkoztatták vámegyesülési tervek, melyek Dél- és Középamerikával kívántak vámegyesülést és 1889-ben, valamint 1901-ben komoly tárgyalásokra is vezettek. Ha a vámegyesülés nem sikerült, mégis 1903-ban Cuba, 1904-ben pedig Brazília biztosított vámelőnyöket az Egyesült-Államokból származó árúknak.

Bár nem a teljes vámegyesülés irányában haladnak, mégis eddig legnagyobb sikereket az angol törekvések mutatnak fel. Az angol területeken az anyaországgal való teljes vámegyesülés a gyarmatoknak az anyaországtól való távoli fekvésénél fogva nem valószínűsíthető meg. A mozgalom nem is erre, hanem arra irányul, hogy az angol gyarmatok az anyaországnak kedvezményes vámellbánást (*preferencial tariff*) biztosítsanak. Hasonló gondolat Angliában már 1840-ben merült fel, 1884-ben pedig Imperial Federation League címén egyesület alakult e terv keresztülvitelére és csakhamar *Chamberlain*-ben e terv lelkes szószólóra talált. A manchesterismus szabad kereskedelmi (*free trade*) jelszava mellett a méltányos kereskedelem (*fair trade*) jelszava hangzott fel. E mozgalom az 1887-iki londoni és 1894-iki ottavai gyarmati konferenciákat komolyan foglalkoztatta és tényleges eredményhez is vezetett. Canada ugyanis, melyet főképpen az Egyesült-Államokkal való ellentét vezetett erre az útra, már 1879-ben egyes angol árúkat vámmentesen bocsátott be; 1898. óta 25 és 1900. óta $33\frac{1}{3}\%$ -os vámkedvezményt ad az angol árúknak. A Délafrikai vámunió 1903. óta 25% vámkedvezményt nyújt Angliának, míg Új Zeeland a nem Angliából származó árúkat 20%-os vámpótlékkal sújtja. Brit Nyugot India 1912. óta a canadai és az angol gyarmatokból származó árúkat vámelőnyben részesíti. A francia gyarmatok is vámkedvezményeket nyújtanak a francia árúknak. Ellenszolgáltatást sem

az angol, sem a francia gyarmatok nem igen kaphatnak ezért az előzékenységükért, mert Anglia szabadkereskedelme erre épp oly kevés alkalmat nyújtott, mint a francia védvamos tarifa, amelynek éppen legfontosabb pénzügyi vámjait kellene a gyarmatok érdekében mérsékelni. Spanyolországnak és Portugáliának gyarmatai szintén kedvezményben részesítik az anyaország áruit, de itt már inkább tudja viszonzni az anyaország előzékenységüket. Németország, Hollandia, Dánia és Belgium gyarmatai nem ismerik az ilyen kedvezményeket.

Anglia és Franciaország igyekeznek tehát gyarmataik vámpolitikai magukhoz füzése útján vámterületüket bővíteni, illetőleg maguknak biztos piacokat megnyerni, sőt a már amúgy is nagy területű Egyesült-Államok is megkezdtek a Délamerikához való vámpolitikai közeledés előkészítését. A versaillesi szerződésekben is biztosították maguknak a győzők a gyarmatokban való különbözeti (preferentialis) elbánás igénybevételének jogát ugyanakkor, amidőn a legyőzötteknek minden különbözeti elbánást legalább a győzőkkel szemben megtiltották. A vámpolitikai szorosabb, a vámegyesülést előkészítő kapcsolatok ez által a legyőzöttek számára lehetetlenné válnak, mert a vámcsatlakozási kedvezményt a békeszerződés 203. pontja alapján a győzők maguknak is igényelhetnék. Csupán a teljes vámegyesülés útja marad tehát nyitva, melynek nehézségeit fent már megismertük.

14. *A vámok összehatása a közgazdaságra.*

Ha végigtekintünk a vámpolitika fejlődésén, akkor mindennek előtt azt kell megállapítanunk, hogy a vámok alkalmazása az életben csak a legritkább esetekben történt azoknak az elméleti szempontoknak megfelelően, amelyeket a fentiekben megállapítottunk. A vámpolitika története csak elvétve nyújt példákat a nevelővám alkalmazására és Angliától, valamint néhány kisebb igen fejlett kereskedelmű országtól eltekintve azt látjuk, hogy állandóan és egyre fokozódó mértékben állapítanak meg a termelés majd minden ágában magas védővámokat.

Pierson, a legjelesebb közgazdasági írók egyike ennek okát egyenesen abban jelöli meg, hogy az emberi ítélőképességet felülmúló feladat azoknak a termelési ágaknak a kiválasztása, melyeknél a közgazdaságnak előnye van a vámokból. Valóban első sorban e kérdés megoldásán fordul meg az, a termelés fejlesztését és a közgazdaság felvirágozását szolgálják-e a védővámok, avagy a

monopoliumok keletkezésének és a fogyasztók kiuzsorázásának, valamint a járadékok okszerűtlen növelésének lesznek-e forrásai.

Igaza van-e *Piersonnak* abban, hogy a védelemre szoruló termelési ágak helyes kiválasztása lehetetlen? Gyakorlatilag úgy látszik, hogy igen, mert tényleg ma úgyszólván minden termelési ág megkívánja a maga vámvédelmét, holott a védelem csak a hazai termelés egyes részeiben lehet indokolt. Az azonban, hogy a politikai viszonyok és a törvényhozás, valamint a kormányzat gyengesége megakadályozza a védvámok helyes kezelését, még nem cáfolja meg azt, hogy a tudomány segítségével ki ne jelölhetnők azt az utat, melyen meglehetősen biztossággal lehet a védelemre szoruló termelési ágakat kiválasztani, sőt még a vámvédelem fokát is megállapítani. Ezen nem kételkedhetünk, ha tudjuk, hogy a vámnak az árra és a termelésre gyakorolt hatása mily tényezőktől függ. E tényezők a szóban forgó cikkek belföldi és külföldi előállítási költségei, az egyes árak mellett előállítható mennyiségek, az áremelkedéssel a termelhető mennyiség növekedésének üteme, a fogyasztás alakulása különböző magasságú árak mellett és végül a szállítási költségek. E tényezők mindegyike többé-kevésbé megközelítően kipuhatolható, minél fogva az *sem lehet megoldhatlan kérdés, hol és mily mértékben alkalmazzuk a védővámokat*. Jó termelési és külforgalmi statisztika, megfelelő szakismeret a bel- és külföld termelési viszonyai terén erős alapot nyújthatnak e kérdések megoldására. Bár nehéz a feladat, az tehát mégsem megoldhatlan.

Ha a gyakorlati élet e megoldást nem tudta megtalálni, annak okát egészen máshol kell keresnünk. *Nem a helyzet felismerésének lehetetlensége, hanem első sorban az érdekképviseltek fejlődése és azoknak a vámpolitikára nyert óriási befolyása az oka annak, hogy a vámpolitika nem a nemzetgazdaságok összérdeke szerint, hanem egyes termelő osztályok speciális érdekének megfelelően rendezkedett be*. Az érdekképviseltek befolyásához csatlakozott a kartellek és trustök hatalmas nyomása, amely a nemzetgazdaságok magasabb érdekeinek félretolásával ugyancsak a védvámok fokozására törekedett.

Ha azonban így áll a dolog, akkor azt kellene következtetnünk a vámpolitika fejlődéséből, hogy a vámvédelem gondolata általában egészségtelen és hogy csupán a nemzetközi munkamegosztás akadálytalan érvényrejuttatása szolgálhatja a nemzetgazdaságok valódi érdekét. Addig, amíg a vámpolitika irányát egyes termelő

osztályok befolyásának túltengése állapítja meg, a vámok hátrányainak olyan mértékben kell érvényesülniök, hogy amellet előnyeik erősen háttérbe szorulnak. A vámpolitika helyes irányba terelődésének kérdése tehát a politikai szervezet kérdésére vezet vissza. A vámpolitika ugyanis az osztályok közötti jövedelemelosztási küzdelem egyik legfontosabb területe. *Mindaddig, amíg a politikai szervezet egyes osztályok érdekeinek túltengését engedi meg, a vámpolitika sem térhet egészségesebb irányba.* Mihelyt azonban sikerül a politikai erőmegoszlásban a túltengő vállalkozói érdekeltségek befolyását ellensúlyozni, a tudomány által megállapított elvek alkalmazásával a vámpolitika a nemzetgazdaságok fejlődésének hathatós eszköze lehet.

Ha azonban kétségtelenül meg kell is állapítanunk azt, hogy egyes érdekkörök befolyásának túltengése a gyakorlatban a vámpolitikát messze eltávolította attól a szereptől, amelyet annak a gazdasági politika elmélete szánt, úgy nem szabad elmulasztanunk azoknak a tényezőknek a közelebbi vizsgálatát sem, amelyek annak megítélésére nyújtanak támpontot, hogy a magas védvamos politika milyen mértékben tulajdonítandó tisztán egyes termelői csoportok különleges érdekei túltengésének és milyen mértékben hatottak közre más tényezők a jelzett eredmény létrehozásában. Eltekintve a mezőgazdasági vámvédelemtől, amely, ha a célon erősen túl is lött, legalább keletkezésében arra az elméletileg nem kifogásolható indokra vezethető vissza, hogy a tengerentúli versenytől átmenetileg erősen szorongatott európai mezőgazdaságot az összeomlástól megóvjá, a vámpolitika főtörekvése mindenfelé az iparosodás előmozdítására irányul. Az iparosodás kérdése a fent kifejtett nemzeti törekvéseken, a nemzet függetlensége és termelési kapacitása növelésén kívül a népszaporosodás kérdésével függ össze. A mezőgazdaság még akkor is, ha a külterjes művelésről a belterjesre tér át, csak meghatározott számú lakosságot képes eltartani. E határ elérésével a gazdasági politikának új foglalkozási ágak megnyitásáról kell gondoskodnia, ha nem akarja, hogy a nemzet fiai idegenben keressenek boldogulást. Ha nem találhatók kellő számban oly termelési ágak, amelyekben a comparativ költségek fölényt biztosítanak a nemzetgazdaságnak, akkor egyéb kevésbbé jövedelmező termelési ágak felé kell fordulni, amelyeket azonban a külföldi verseny szorongat. Igaza van *Fontana Russonak*, ha azt mondja, hogy a vámvédelem szükséges mértékének elmulasztása növekvő munkanélküliséget és ezáltal csökkenő életszínvonalat jelent. Ha tehát a

nemzetgazdaság annak az elvnek akar érvényt szerezni, hogy termelő erőit jobban kihasználja és lakosságát a kivándorlástól megóvja, akkor a vámvédelemhez kell fordulnia. Természetesen ebből nem az következik, hogy a vámvédelmet olyan mértékben kell alkalmazni, amely a hazai piacot egyes érdekcsoportok monopoliumává teszi, hanem csak olyan mértékben, amely az illető termelési ágak felkarolásának útját megnyitja. Ezt a mértéket csakis a fönt jelezett magasabb politikai szervezet mellett lehet betartani.

A lakosság gyarapodásával tehát minden nemzetgazdaság törekvése a növekvő lakosságnak megélhetést biztosító ipar teremtésére irányul. Azok a területek, amelyek eddig az európai nemzetgazdaságokat élelemmel és nyers anyagokkal ellátták, sorra maguk is az iparosodás terére lépnek. De mi lesz akkor az olyan nemzetgazdaságokkal, amelyek a nemzetközi munkamegosztásba annyira beletagozódtak, hogy egész létüket élelmiszer- és nyerstermény-bevitelükre, valamint ipari kivitelükre alapítják? Ez a meggondolás vezetett Németországban az *agrár- és iparos állam* problémájának felvetéséhez. Nem az öngyilkosság felé vezető úton jár-e az a nemzet, amely egészen az ipari termelésre akarja nemzeti létét alapítani? Hogy minden egyoldalú gazdaság az önállótlanúság hátrányait érzi, az kétségtelen, mégis a dolgok mai állása mellett legalább is nagyon elkoránlottnak kell az ily irányú aggyályokat tartanunk. Mindenekelőtt az ipari kivitelnek az iparcikkek egész sorozatában a culturának Európában és Európán kívül való terjedésével még igen sokáig széles tere nyílik. És e kérdés ismét a jövedelemeloszlás és az annak háttérében álló általános társadalmi szervezet kérdésére vezet vissza. Amilyen mértékben emelkedik a nép széles rétegeinek jóléte, amit csak a termelés tökéletesítése és a jövedelemeloszlás helyesebb irányba terelődése tehet lehetővé, ugyanolyan mértékben szélesbedik az iparcikkek piaca is. Figyelembe kell azonban vennünk másodszor azt is, hogy az iparosodás nem jelenti a gazdasági fejlődés végső állomását, mert, amint arra *Sering* helyesen rámutatott, amilyen mértékben növekszik a tengerentúli területek lakossága és csappan meg azok mezőgazdasági kivitele, ugyanolyan mértékben válik ismét lehetővé és szükségessé a most inkább ipari túlsúllyal bíró országokban a mezőgazdaságnak a belterjesség magas fokán való felkarolása.

